

Boek, literatuur en lezen

Voorstellen voor gezamenlijk beleid

INHOUD

1 INLEIDING	4
1.1 AANLEIDING	4
1.2 VOORGESCHIEDENIS	4
1.3 OVERWEGINGEN VOOR GEZAMENLIJK BELEID.....	6
1.4 OPBOUW VAN HET RAPPORT.....	9
2 STAND VAN ZAKEN	10
2.1 BOEK, LITERATUUR EN LEZEN IN HET TAALGEBIED	10
2.2 ONTWIKKELINGEN EN NIEUWE VRAAGSTUKKEN	11
3 AANBEVELINGEN VOOR GEZAMENLIJK LETTERENBELEID.....	15
3.1 ALGEMEEN.....	15
3.2 HET BOEKENVAK EN DE BOEKENMARKT	16
3.3 DE OPENBARE BIBLIOTHEEK.....	19
3.4 BELEID VOOR DE BEVORDERING VAN DE LITERATUUR BINNEN HET TAALGEBIED	24
3.5 BELEID VOOR DE BEVORDERING VAN DE LITERATUUR BUITEN HET TAALGEBIED.....	29
3.6 NEDERLANDSTALIG LITERAIR ERFGOED.....	34
3.7 LEESBEVORDERING.....	36
3.8 INFORMATIE- EN MEDIATIEBELEID	38
4 GEZAMENLIJK BELEID EN DE OPERATIONALISERING ERVAN.....	42
GERAADPLEEGDE BRONNEN	46
NOTEN	49

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

Het Comité van Ministers van de Nederlandse Taalunie heeft zich voorgenomen om in de periode 2003-2007 met voorrang te werken aan een meer gemeenschappelijk letterenbeleid van Nederland en Vlaanderenⁱ. In het Taalunieverdrag werd de intentie daartoe uitgesproken, maar daar is het bij gebleven. Nederland en Vlaanderen voeren elk een eigen beleid voor boek, literatuur en lezen. De Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren wil een aanzet leveren tot een meer gemeenschappelijke aanpak en heeft daarom in 2002 een werkgroep ingesteld om een advies voor te bereidenⁱⁱ. In dit rapport onderzoekt de werkgroep wat een gemeenschappelijk beleid voor boek, literatuur en lezen zou moeten en kunnen inhouden.

1.2 Voorgeschiedenis

De Taalunie heeft volgens het *Verdrag inzake de Nederlandse Taalunie*ⁱⁱⁱ tot doel “*de integratie van Nederland en de Nederlandstalige gemeenschap in België op het gebied van de Nederlandse taal en letteren in de ruimste zin*”. “*Tot dit gebied behoren: de taal en letteren als onderwerp van wetenschap, de letteren als vorm van kunst, de taal als communicatiemiddel van de wetenschappen, de taal als medium van de letteren, het onderwijs van de taal en van de letteren en, meer in het algemeen, de taal als instrument van maatschappelijk verkeer*” (artikel 2).

Onder de hoofddoelstellingen van het verdrag staan vermeld: de gemeenschappelijke bevordering van de Nederlandse Letteren (artikel 3c) en de gemeenschappelijke bevordering van de studie en verspreiding van de Nederlandse taal en letteren in het buitenland (3d).

Deze doelstellingen worden nader uitgewerkt in de artikelen 4 en 5 van het verdrag, waarin de partijen zich verbinden tot “*het voeren van een gemeenschappelijk beleid met betrekking tot de Nederlandse taal en letteren in internationaal verband, in het bijzonder in de Europese Gemeenschappen*” (4f). Artikel 5 geeft aan dat de partijen bovendien, “*waar zij dit nodig achten, gezamenlijk: 7 a het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de Nederlandse taal en letteren alsmede de ontwikkeling van de Nederlandse letteren aanmoedigen, daarbij inbegrepen het uitgeven en het verspreiden van boeken; (...) g de verspreiding in het buitenland van de Nederlandse letteren, al of niet in vertaling, aanmoedigen;*”

Artikel 4 heeft een ‘ambitieuzer’ karakter dan artikel 5. Door de toevoeging ‘waar zij dit nodig achten’ in artikel 5 zijn er voor gezamenlijk letterenbeleid geen duidelijke grenzen af te leiden uit het Verdrag.

Toen de Taalunie begin jaren tachtig operationeel werd, hevelde de regeringen van Nederland en België de bevoegdheden voor taal en later die voor de buitenlandse neerlandistiek over naar de Taalunie. Het was de bedoeling dat ook het - al gezamenlijke - literair vertalingenbeleid zou volgen, maar dat is door de opheffing van de Vertalingenstichting niet doorgeslagen. Het Nederlandse en Vlaamse letterenbeleid zijn ook daarna los van elkaar ontwikkeld. In Taalunieverband bestaan weliswaar belangrijke gezamenlijke projecten, zoals de literatuurgeschiedenis en het opleidingsbeleid voor literair vertalen, maar van een consistente benadering van de vraag welk beleid beter gezamenlijk gevoerd kan worden en welk beleid beter apart, is geen sprake. Onderwerpen die men wel op de agenda van het Comité van Ministers zou verwachten, zoals de inmiddels opgeheven Stichting Frankfurter Buchmesse, spelen zich geheel af buiten de structuren van de Taalunie.

Behalve de vrijblijvendheid in het Taalunieverdrag waren er ook nog andere redenen waarom gezamenlijk beleid op dit terrein niet zo sterk van de grond kwam. Lange tijd waren de Vlaamse budgetten voor letterenbeleid aanzienlijk lager dan de Nederlandse, waardoor een evenredige financiële inbreng niet mogelijk was. Er bestond in het kleinere en financieel zwakkere Vlaamse literaire veld, met name bij de literaire uitgeverijen, ook vrees om onder de voet gelopen te worden door het grotere Nederland. Verder speelden andere bestuurstradities een rol. Het Nederlandse model sloot meer aan bij de Angelsaksische traditie van gedecentraliseerd beleid, terwijl Vlaanderen het Belgisch/Franse model navolgde, waarbij de overheid een centrale rol heeft. Dit heeft geleid tot verschillend georganiseerde culturele velden.

Eind jaren negentig is gezamenlijk letterenbeleid opnieuw op de agenda gekomen. De Vlaamse Minister Anceaux presenteerde een letterennota waarin gepleit werd voor gezamenlijke beleidsvoering met Nederland bij onder meer leesbevordering en de promotie van literatuur: *“Voor de verdere ontwikkeling van een Vlaams letterenbeleid hebben wij een toename van de middelen vanaf 2001 voor ogen, (...). Die toename wordt gekoppeld aan de geleidelijke en systematische integratie van het Nederlandse en Vlaamse letterenbeleid”*^{iv}. Vanuit de overweging dat met gelijkaardige structuren integratie makkelijker kon worden bereikt, was overigens net tevoren het Vlaamse Fonds voor de Letteren opgericht. Ook het Comité van Ministers van de Taalunie nam zich voor om in de meerjarenbeleidsperiode 2003-2007 werk te maken van een meer gemeenschappelijk letterenbeleid.

1.3 Overwegingen voor gezamenlijk beleid

Er zijn goede redenen om juist nu de mogelijkheden van gezamenlijk beleid opnieuw te bekijken. De eerder genoemde belemmeringen voor gezamenlijk beleid zijn de laatste jaren weggevallen of minder groot geworden:

- De Vlaamse budgetten voor boek, literatuur en lezen zijn tussen 1996 en 2001 meer dan verdubbeld^v.
- Vlaanderen heeft voor het beleid voor boek, literatuur en lezen steeds meer het Nederlandse model van gedecentraliseerd bestuur gevolgd^{vi}.
- Het Nederlandse en Vlaamse beleid voor boek, literatuur en lezen vertonen steeds meer overeenkomsten in doelstellingen en instrumenten, wat erop duidt dat er in grote lijnen overeenstemming bestaat over de vraag welke aspecten van boek, literatuur en lezen van overheidswege ondersteund dienen te worden en op welke wijze dat zou moeten gebeuren.
- In Vlaanderen bestaat bovendien sinds de jaren negentig een sterker zelfbewustzijn en elan in allerlei takken van cultuur. Dat wordt ook door het Nederlandse literaire veld opgemerkt en gewaardeerd^{vii}. Dit maakt een evenwichtiger samenwerking mogelijk.
- Er is steeds meer samenwerking tussen Nederlandse en Vlaamse actoren in allerlei domeinen van het beleid. De letterenfonds hebben bijvoorbeeld gezamenlijke stimuleringsregelingen opgezet voor beginnende auteurs en vertalers. Vlaamse bibliotheken maken gebruik van de Nederlandse Bibliotheekdienst en organisatoren van literaire evenementen werken steeds meer samen. Kranten en weekbladen nemen bijdragen van elkaar over.

Ook om andere redenen is de tijd nu rijp voor een gezamenlijke aanpak. Verschillende ontwikkelingen hebben ervoor gezorgd dat de betekenis van de grens die door het taalgebied loopt de afgelopen decennia is veranderd. In het boekenvak heeft, net als in andere economische sectoren, een proces van schaalvergroting plaatsgevonden. Hierdoor worden de meeste publiksboeken, waaronder literaire boeken, in het taalgebied uitgegeven door drie concerns. Het werkterrein van de literaire uitgeverij lijkt eerder te worden begrensd door de taalgrens dan door de staatsgrens. Door het algemene proces van internationalisering nemen contacten toe en is er steeds meer sprake van een internationale culturele markt. Dat biedt voor de literatuur uit het taalgebied zowel kansen als bedreigingen. Tegelijk daarmee groeit overigens ook weer de aandacht voor lokale en regionale cultuuruitingen. De snelle ontwikkeling van het Internet heeft ervoor gezorgd dat informatie over de grenzen heen beschikbaar is en gebruikt wordt.

Nederland en Vlaanderen maken daarbij deel uit van de zich sterk uitbreidende Europese Unie die streeft naar economische en politieke eenwording, met behoud

van talige en culturele eigenheid en pluriformiteit. De Europese Unie had in 2002 379,4 miljoen inwoners. Na de toetreding van tien nieuwe landen in 2004 komen daar een kleine 75 miljoen inwoners bij. Daarmee verandert de schaal van de Europese Unie en ook de positie daarbinnen van het Nederlands met zijn 22 miljoen sprekers. De invloed van Europese regelgeving op de lidstaten is sterk toegenomen. Inmiddels komt ongeveer veertig procent van de wetgeving uit 'Europa' en die wetgeving beïnvloedt vaak ook de culturele sector.

Internationalisering wordt wel gezien als een bedreiging voor het Nederlands vanwege de machtige positie van de grote talen^{viii}. Dat geldt ook voor talige cultuuruitingen waarvoor in grote taalgebieden een grotere interne markt bestaat. De toegenomen Europese samenwerking heeft echter ook een impuls gegeven aan het Nederlands. Het aantal landen waar Nederlands gestudeerd kan worden is de afgelopen vijftien jaar sterk gegroeid, evenals het aantal studenten neerlandistiek. Aan die ontwikkeling heeft ook het gezamenlijke beleid voor de buitenlandse neerlandistiek bijgedragen. De buitenlandse vakgroepen kunnen ook een rol spelen in het buitenlands letterenbeleid.

Velen zien in het Europese project kansen om gezamenlijk antwoorden te zoeken op gemeenschappelijke vraagstukken die ook steeds vaker grensoverschrijdende dimensies hebben. Dit streven zou bij uitstek van toepassing kunnen zijn op het Nederlandse taalgebied waar aan twee zijden van de grens dezelfde taal wordt gesproken.

Nu het Comité van Ministers zich heeft voorgenomen om de komende jaren het gezamenlijke letterenbeleid verder te ontwikkelen, stelt zich de vraag wat gezamenlijk beleid voor boek, literatuur en lezen in de huidige politieke, economische en culturele context zou kunnen inhouden. In dit rapport ligt het accent op de vraag naar gezamenlijk beleid. Het verleden heeft geleerd dat de verwachting dat het beleid via afstemming langzamerhand naar elkaar toe groeit, niet vaak uitkomt. De werkgroep heeft zich bij zijn overwegingen laten leiden door de vraag wat de meest passende 'eenheid' is voor beleid voor boek, literatuur en lezen in de Nederlandse taal. Hij heeft die vraag niet voor het beleid als geheel willen beantwoorden, maar heeft dit per deel terrein onderzocht. Daarnaast heeft de werkgroep zich laten leiden door de integratiedoelstelling van het Taalunieverdrag: het streven naar een gezamenlijke boek- en leescultuur. Daarbij is het doel dat de staatsgrens geen belemmering vormt voor het culturele verkeer tussen Nederlanders en Vlamingen.

Bij het onderzoeken van de verschillende terreinen van het beleid heeft de werkgroep gelet op verschillende aandachtspunten:

- Is er op het betreffende terrein samenhang tussen taal en letteren?
- Bestaan er gemeenschappelijke problemen en vraagstukken en gemeenschappelijke beleidsdoelen?
- In hoeverre is het werkteerrein verweven, bijvoorbeeld door de gemeenschappelijke taal, regelgeving, schaalvergroting in de boekenbranche?
- Is er sprake van complementaire kennis of werkvelden?
- Komen de taal en de literatuur in binnen- en buitenland beter tot hun recht bij gezamenlijk beleid?
- Bestaat er onduidelijkheid over de gezamenlijke taal of het bestaan van een grensoverschrijdend taalgebied in het buitenland?
- Kunnen de digitale media worden benut voor voorzieningen voor een gemeenschappelijk publiek?
- Is het mogelijk te komen tot een meer gelijke behandeling van schrijvers en vertalers in het hele taalgebied?
- In hoeverre kan gezamenlijk beleid bijdragen aan een meer gezamenlijke beleving van de boek- en leescultuur?

Wil gezamenlijk beleid kans van slagen hebben, dan moet wel aan verschillende voorwaarden zijn voldaan. Er moet overeenstemming bereikt kunnen worden over de doelstellingen van het beleid en er moeten bij benadering vergelijkbare budgetten zijn^{ix}. De Nederlandse en Vlaamse regering moeten beide bevoegd zijn op het betreffende terrein. Ook moeten er evenwichtige verhoudingen bestaan tussen de partijen en wederzijds vertrouwen. Gezamenlijk beleid mag bovendien niet leiden tot vermindering van de pluriformiteit en moet daarom rekening houden met culturele verschillen. Overigens staat het zeker niet vast dat gezamenlijk beleid vanzelf zou leiden tot meer uniformiteit en minder diversiteit. Net zoals het cultuurbeleid binnen de grenzen gericht is op pluriformiteit en het ondersteunen van initiatieven die (nog) geen grote groepen mensen aanspreken, zou gezamenlijk beleid dat ook moeten doen. Intensieve contacten over de grens en een gedeelde culturele ruimte zouden de pluriformiteit ook kunnen vergroten.

De werkgroep is zich er van bewust dat er ook overwegingen bestaan om het beleid op een bepaald terrein niet samen te voeren. Het is bijvoorbeeld niet in alle gevallen verstandig om een goed functionerende praktijk te doorbreken. Ook bestaat bij sommigen de vrees dat meer perifere gebieden onderbedeeld zouden raken naarmate het gebied groter wordt. Een ander bezwaar kan zijn dat een bepaald terrein wordt losgemaakt van andere elementen van het bredere, 'nationale' beleid waar het mee samenhangt. Om te beoordelen of gezamenlijk beleid wenselijk is, zou

men zich de vraag moeten stellen hoe het opgezet zou worden indien het nog niet bestond.

1.4 Opbouw van het rapport

De werkgroep heeft zijn werkterrein pragmatisch afgebakend tot de terreinen die in Nederland en Vlaanderen worden gerekend tot het 'landelijke'^x beleid voor boek, literatuur en lezen. Hij is daarbij uitgegaan van de doelen die met dat beleid worden nagestreefd, voor zover hij die kon opmaken uit beleidsdocumenten en de operationalisering van het beleid en heeft ook de begrippen gebruikt die in deze sector gangbaar zijn.

De onderwerpen worden zoveel mogelijk behandeld zoals ze ook in het beleid worden onderscheiden: het boekenvak en de boekenmarkt (3.2) de openbare bibliotheek (3.3), beleid voor de bevordering van de literatuur binnen het taalgebied (3.4), beleid voor de bevordering van literatuur buiten het taalgebied (3.5), Nederlandstalig literair erfgoed (3.6), leesbevordering (3.7) en een bij voorkeur nieuw te ontwikkelen informatie- en mediatiebeleid (3.8).

Sommige onderwerpen en regelingen zijn onder meer dan één noemer onder te brengen, maar dat is niet gedaan. Dit geldt bijvoorbeeld voor deskundigheidsbevordering literair vertalen (bevordering van de literatuur in binnen- en buitenland). In die gevallen is het onderwerp bij een van beide paragrafen ondergebracht.

2 STAND VAN ZAKEN

2.1 Boek, literatuur en lezen in het taalgebied

In het Nederlandse taalgebied bestaat een rijk aanbod aan boeken, literatuur en literaire activiteiten. Jaarlijks verschijnen er zo'n 16.000 titels^{xi} waarvan meer dan de helft bestemd is voor een algemeen publiek. Dat aanbod wordt verspreid via een fijnmazig netwerk van bibliotheken en boekhandels, al kent Nederland een veel grotere boekhandelsdichtheid dan Vlaanderen^{xii}. Wie dat wil, kan vrijwel dagelijks deelnemen aan een literaire activiteit, zoals een lezing, manifestatie, festival^{xiii} of cursus of kan een van de vele verfilmingen van een Nederlandstalig boek bekijken^{xiv}. Jaarlijks krijgen honderden literatoren een letterkundige prijs uitgereikt^{xv}. In verschillende radio- en televisieprogramma's wordt aandacht besteed aan boek en lezen, al is er op het moment in Nederland noch in Vlaanderen een specifiek boekenprogramma. Veel mensen in het taalgebied maken gebruik van dit aanbod, sommigen zeer intensief^{xvi,xvii}. De Nederlandstalige literatuur vindt ook steeds vaker zijn weg over de grenzen. Jaarlijks worden honderden oorspronkelijk Nederlandstalige boeken in andere talen vertaald^{xviii}. Er bestaan echter in de sector ook zorgen, die te maken hebben met nieuwe ontwikkelingen en vraagstukken. In paragraaf 2.2 komen die aan de orde.

Hoewel het boekenaanbod grotendeels van dezelfde uitgeefconcerns afkomstig is en er veel grensverkeer is, zijn de boekenmarkten in Nederland en Vlaanderen niet identiek. De bestsellerlijsten vertonen behalve overeenkomsten ook opvallende verschillen^{xix}. Er zijn boeken die in het hele taalgebied populair zijn en boeken die vooral in Nederland of vooral in Vlaanderen populair zijn.

De actoren in het veld van boek, literatuur en lezen zijn goed georganiseerd in brancheverenigingen en belangenorganisaties. Er zijn aan beide zijden van de grens landelijke coördinerende instellingen en collectieve voorzieningen.

Het Nederlandse en het Vlaamse beleid voor boek, literatuur en lezen zijn in hun algemeenheid gericht op de bevordering van een bloeiende boek- en leescultuur. De werkgroep vat het beleid op als een marktgericht, voorwaardenscheppend beleid^{xx}. De letterensector ontwikkelt zich voor een belangrijk deel binnen de economische condities van de boekenmarkt, waarbij de productie, distributie en verkoop van boeken grotendeels op commerciële basis tot stand komt. De bedragen voor het beleid voor boek, literatuur en lezen (exclusief het bibliotheekwerk) zijn in vergelijking met de bedragen die in het boekenvak omgaan - honderden miljoenen euros - dan ook klein.

Het overheidsbeleid is gericht op correctie en aanvulling van de markt vanuit het streven naar een bloeiende boek- en leescultuur. In Nederland worden expliciet drie

beleidslijnen onderscheiden: het generieke boekenbeleid, het specifieke letterenbeleid en leesbevordering.

Het *generieke boekenbeleid* is een voorwaardenscheppend beleid gericht op de beschikbaarheid van een breed boekenaanbod, zonder onderscheid naar genre, kwaliteit of andere eigenschappen. De belangrijkste maatregelen zijn de vaste boekenprijs, auteursrecht en het lage btw-tarief voor boeken.

Het *specifieke letterenbeleid* is gericht op de kwaliteit van het literaire aanbod door gerichte subsidiering van specifieke kunstuitingen of instellingen

Het *leesbevorderingsbeleid* is gericht op de stimulering van het lezen. De doelstelling van het leesbevorderingsbeleid is zowel kwalitatief als kwantitatief: *meer en beter* lezen.

Deze drieslag is ook in het Vlaamse beleid te herkennen.

2.2 Ontwikkelingen en nieuwe vraagstukken

De laatste jaren zijn verschillende ontwikkelingen zichtbaar die het boekenaanbod, de productie en distributie ervan en de wijze waarop lezers daar gebruik van maken mede beïnvloeden.

Ontlezing

De verwachting dat de algemene stijging van het opleidingsniveau zou resulteren in grotere belangstelling voor de traditionele kunsten is niet uitgekomen. Sinds de jaren '70 is in de vrijetijdsbesteding van Nederlanders een duidelijke tendens tot ontlezing waarneembaar. Jongere generaties besteden minder tijd aan het lezen van gedrukte media, met name langere teksten, dan oudere. De meest recent gemeten leestijd - tussen 1995 en 2000 - wijst op een afname van het aantal lezers in de groep van mensen ouder dan vijfendertig.^{xxi} Uit de gegevens is niet op te maken of het lezen van bepaalde typen boeken meer is afgenomen dan van andere.

Overigens vervagen de grenzen tussen traditionele kunstvormen ook. Steeds vaker is er bij optredens, in boeken en in exposities sprake van een combinatie van verschillende kunstvormen, bijvoorbeeld poëzie en muziek, literatuur en beeldende kunst.

Commercialisering

Het 'commerciële' cultuuraanbod zoals film^{xxii}, musical maar ook mode en architectuur, is sterk gegroeid en daarvoor hebben grote groepen mensen belangstelling. Ook in de boekenproductie en -distributie is de rol van de commercie groter geworden. Marketing en promotie zijn een steeds bepalender factor in het succes van boeken en de omzet in het boekenvak is in steeds grotere mate afhankelijk van de verkoop van een beperkt aantal bestsellers. Uitgevers brengen daarom een

zeer ruim aanbod uit, maar richten de promotie vooral op de gegarandeerde en de potentiële bestsellers, waar kranten en tijdschriften vervolgens de meeste aandacht aan besteden. Zogenaamd 'bestsellerisme' kan daarom bij lezers ook weer de neiging versterken om naar bekende namen te grijpen^{xxiii}.

De invloed van de media

Media als radio, televisie en cd's en dvd's hebben gezorgd dat veel meer mensen kunnen deelnemen aan allerlei kunstvormen zoals cabaret, film en muziek. De keerzijde daarvan is dat het moeilijk is om de publieke aandacht voor boeken te trekken zonder gebruik te maken van het medium televisie. Grote activiteiten, zoals de Boekenweek, Boekenbeurs en de literaire prijzen met hoge geldbedragen, slagen daar het beste in. Tegen deze ontwikkeling wordt verschillend aangekeken. De media zorgen weliswaar voor aandacht voor de letteren en dragen zo bij aan de democratisering van het lezen, maar critici plaatsen ook vraagtekens bij het soort literaire belangstelling dat de media daarmee oproepen.

Schaalvergroting

Sinds de jaren tachtig heeft het boekenvak een proces van schaalvergroting doorgemaakt. Door fusies en overnames bestaan er in Nederland, en zeker in Vlaanderen, nog maar weinig zelfstandige uitgeverijen. In Nederland komt tachtig procent van het aanbod van algemene boeken voor rekening van drie grote concerns^{xxiv}. Zeventig procent van het boekenaanbod in Vlaanderen is afkomstig van Nederlandse uitgeverijen. Overigens is het door fusies, coproducties en andere samenwerkingsverbanden, vaak niet zo duidelijk vast te stellen wat een importboek is en wat niet. Aanvankelijk waren het vooral Nederlandse uitgeverijen die de Vlaamse markt veroverden, maar deze ontwikkeling begint nu ook in omgekeerde richting op gang te komen.

Ook in de boekhandel bestaat de tendens tot schaalvergroting. In Nederland sluiten steeds meer boekhandels zich aan bij een inkoopcombinatie, keten of franchiseorganisatie. Het aantal kleinere zelfstandige boekhandels is de laatste jaren gedaald. In Vlaanderen is deze tendens nog vele malen sterker^{xxv}, wat vaak in verband wordt gebracht met de afwezigheid van een vaste boekenprijs in België. In het Vlaamse boekenvak staan hierdoor volgens sommigen de vrije-marktverhoudingen onder druk.

Of schaalvergroting heeft geleid tot verschraling van het boekenaanbod is moeilijk te zeggen. Uitgevers en boekhandels zeggen met de opbrengsten van bestsellers te investeren in minder courante titels, zgn. 'kruissubsidiëring'. Vlaamse uitgevers wijzen er wel op dat het nog steeds moeilijk is om de Nederlandse boekhandel te interesseren voor hun boeken.

De distributie van boeken is in Nederland van oudsher grotendeels centraal georganiseerd. Het Centraal Boekhuis beheert voorraden van uitgevers en

distribueert deze naar de boekhandel. In Vlaanderen zijn zo'n vijftig distributeurs die ook vaak uitgever of importeur zijn. Hun aantal is sinds 1996 gehalveerd^{xxvi}. In Nederland zijn er juist distributeurs bijgekomen. Aan beide zijden van de grens is de distributie sterk in beweging. Dat lijkt te leiden tot een meer grensoverschrijdende organisatie van de distributie.

Internationalisering

Het literaire leven speelt zich af binnen een omgeving die internationaler is geworden. Enerzijds door externe internationalisering en globalisering waardoor het taalgebied meer in contact komt met cultuuruitingen en culturele normen uit andere landen en werelddelen. Anderzijds door interne internationalisering die het gevolg is van migratie. De externe internationalisering heeft zich in nog veel sterkere mate voorgedaan op andere culturele terreinen zoals de popmuziek en de film, waar enkele mondiale centra een sterke invloed hebben op de culturele smaak. Het publiek beoordeelt het aanbod steeds meer aan de hand van internationaal geldende maatstaven. Hoewel op beperktere schaal, is dat ook waarneembaar in de literatuur. Naast het aanbod in de eigen taal, is er een grote internationale canon die vrijwel overal ter wereld wordt gelezen en hoge oplages haalt^{xxvii}. Voor uitgevers in het Nederlandse taalgebied is er bovendien de complicerende factor dat zoveel lezers Engelstalige boeken in de oorspronkelijke taal lezen dat het cruciaal is vertalingen tegelijk met of zelfs nog vóór de oorspronkelijke editie uit te brengen. Het is overigens niet bekend of het aandeel vertaalde boeken in het aanbod is gegroeid.

Een ander aspect van de globalisering is de zware druk van onder andere de Verenigde Staten, in het kader van de onderhandelingen van de Wereld Handels Organisatie (WTO) tot vrijmaking van de wereldmarkt, om culturele goederen en diensten niet anders te beschouwen dan andere goederen en diensten. Het proces van liberalisering op wereldschaal lijkt onomkeerbaar, en de toekomst van de zogeheten culturele uitzondering (*l'exception culturelle*), sterk voorgestaan door Frankrijk en een groot aantal landen in het Zuiden, is ongewis. Het gevolg kan zijn dat de macht van getal en geld zal overheersen. Hoe dat ook zij, voor onze overheden moet het een punt van aandacht blijven dat kleinere en lokale initiatieven en ook nieuw talent beschermd worden en hun weg naar het publiek kunnen vinden. De interne internationalisering is ook zichtbaar in het boekenaanbod. De komst van immigranten naar West-Europa beïnvloedt ook de literatuur. De zogenaamde migrantenliteratuur levert zowel boeken op die het leven tussen twee culturen tot thema hebben of die geschreven zijn in de literaire traditie van het land van herkomst, als boeken van allochtone auteurs zonder specifieke migrantenthematiek. De interne internationalisering leidt soms tot een confrontatie tussen uiteenlopende culturele normen en tradities, en tot de vraag hoe het beleid daarmee moet omgaan.

Nieuwe media

Na de introductie begin jaren negentig zijn de digitale media snel gemeengoed geworden. Digitale media zorgen voor een revolutie in de wijze waarop kennis en informatie worden geconstrueerd, overgedragen en verspreid, vergelijkbaar met die van de uitvinding van het schrift of de boekdrukkunst. De audiovisuele en digitale media worden vaak gezien als concurrenten voor het boek. De introductie van een nieuw medium kan inderdaad leiden tot een herverdeling van functies tussen het nieuwe en het oude medium. Of daarbij belangrijke culturele waarden verloren gaan, zoals vaak wordt aangenomen, is geen uitgemaakte zaak.

In de voorbije jaren zijn de digitale media in de boekensector vooral gebruikt als informatie-, promotie- en distributiemedium. Er zijn vele websites over boeken en literatuur. De hooggespannen verwachtingen over de opkomst van e-books en de rol van Internet in de distributie en verkoop van boeken zijn voor de publieksmarkt vooralsnog niet uitgekomen, maar dat de toekomst hier veranderingen zal brengen, is wel waarschijnlijk.

De vraag wat de implicaties van deze ontwikkelingen zouden moeten zijn voor het beleid voor boek, literatuur en lezen is geen eenvoudige. De ontwikkelingen zijn immers nog volop gaande. De werkgroep heeft, zoals gezegd, het domein van literatuur, boek, lezen gedefinieerd vanuit het bestaande landschap van sectoren en instanties en hun doelstellingen. Dat is een verantwoorde keuze. Immers, het advies is gericht op de vraag in welke mate en op welke manieren een meer gezamenlijke aanpak van het Nederlandse en Vlaamse beleid noodzakelijk of nuttig is. Maar die keuze laat een aantal nieuwe ontwikkelingen buiten het blikveld die wel degelijk kunnen worden gerekend tot het gebied van de letteren. Met name geldt dat voor allerlei ontwikkelingen op het gebied van digitale fictie, digitale interactieve spelomgevingen en digitale geletterdheid. De gemakkelijke toegang tot digitale media zorgt voor een groot maatschappelijk effect van digitale uitingen. De integratie van taal, (bewegend) beeld en geluid maakt een eenduidige classificering moeilijk, maar dat vele van deze ontwikkelingen in het domein van literatuur, boek en het lezen thuishoren, ligt wel in de rede.

Die ontwikkelingen vergen een diepgravender overdenking dan binnen dit kader kon plaatsvinden. De werkgroep vindt het zeer belangrijk dat gedachtevorming juist over deze nieuwe ontwikkelingen in Nederlands-Vlaams verband plaatsvindt, niet alleen omdat de maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland en Vlaanderen sterk op elkaar lijken, maar ook omdat het beleid vaak implicaties heeft over de landsgrens heen. Bovendien bestaat het gevaar dat het beleid onnodig verder uit elkaar groeit als geen overleg wordt gevoerd.

3 AANBEVELINGEN VOOR GEZAMENLIJK LETTERENBELEID

3.1 Algemeen

Hoewel het Taalunieverdrag niet eenduidig is over de vraag op welke terreinen Nederland en Vlaanderen gezamenlijk moeten optrekken, spreekt daaruit in elk geval wel de intentie om nieuw beleid gezamenlijk op te zetten. Dat is tot nu toe niet gebeurd. De laatste decennia heeft het beleid zich in Nederland en Vlaanderen onafhankelijk van elkaar ontwikkeld, zelfs zonder veel afstemming, terwijl daar wel degelijk goede redenen voor waren. Het Comité van Ministers moet zich daarom sterker profileren als bestuursorgaan voor boek, literatuur en lezen.

Aanbevelingen

Nederland en Vlaanderen moeten de beleidsontwikkeling voor de letterensector tijdig afstemmen.

- Het Comité van Ministers moet steeds overwegen om nieuw beleid gezamenlijk te ontwikkelen; beleidsvoornemens of ontwikkelingen die daartoe nopen moeten geagendeerd worden op de vergaderingen van het Comité van Ministers. Dit geldt in het bijzonder voor nieuwe ingrijpende ontwikkelingen, als digitalisering en schaalvergroting, waar de gehele sector mee te maken heeft.
- Het Algemeen Secretariaat van de Taalunie zou een initiërende rol moeten hebben in de gezamenlijke visieontwikkeling over die onderwerpen.
- Een meer gemeenschappelijke advisering over het letterenbeleid moet worden overwogen. In elk geval moeten richtinggevende plannen en adviezen van de Raden voor Cultuur worden voorgelegd aan de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren en vice versa.
- Nederland en Vlaanderen/België moeten op internationale fora een gemeenschappelijk standpunt innemen bij kwesties die de gemeenschappelijke taal en letteren betreffen.

Gezamenlijk beleid moet beter worden afgebakend en geïmplementeerd.

- Nederland en Vlaanderen moeten duidelijker vaststellen op welke terreinen van het letterenbeleid zij gezamenlijk willen optreden en op welke niet.
- Indien wordt besloten tot gezamenlijk beleid, moet dit consequent als zodanig geïmplementeerd worden. Dat wil zeggen dat bij gezamenlijk beleid besluitvorming, financiering, evaluatie en advisering gezamenlijk dienen te gebeuren.
- Per onderdeel moet worden bekeken welke instantie zorg draagt voor de - al dan niet gezamenlijke - uitvoering.

3.2 Het boekenvak en de boekenmarkt

De boekenmarkt is een voornamelijk commerciële markt^{xxviii,xxix}. Het overheidsbeleid voor literatuur, bibliotheken en leesbevordering is op te vatten als correctie op die markt. Er is op enkele punten specifieke bemoeienis met de boekenmarkt en wel in de economische en juridische sfeer: het auteursrecht, een laag btw-tarief voor boeken en - in Nederland - de vaste boekenprijs. De overheidsbemoeienis is erop gericht de pluriformiteit van het boekenaanbod en de fijnmazigheid van de verspreiding in stand te houden.

Gezamenlijk beleid voor de boekenmarkt

Vanwege de sterk verweven boekenproductie, -distributie en -markten in Nederland en Vlaanderen moeten deze vanuit de overheden als een geheel worden benaderd. Vlaanderen en Nederland streven bovendien ook naar hetzelfde doel: de beschikbaarheid en toegankelijkheid van een breed boekenaanbod in de Nederlandse taal.

Bij de bestaande beleidsmaatregelen voor de boekenmarkt, zoals de vaste boekenprijs, het auteursrecht en het btw-tarief voor boeken en andere informatiedragers, stuit gezamenlijk beleid op het praktische bezwaar dat deze als economische en juridische maatregelen in België onder de bevoegdheid van de federale overheid vallen. Bovendien verbiedt Europese regelgeving grensoverschrijdende afspraken over de vaste boekenprijs. Dit neemt niet weg dat de Nederlandse en Vlaamse overheden zich bij het bepalen van hun standpunt steeds moeten realiseren dat die markt niet ophoudt bij de grens en trachten de maatregelen zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen.

Omdat de overheid streeft naar het beter benutten van de commerciële mogelijkheden van kunst en cultuur, lijkt verdere regulering van de boekenmarkt niet wenselijk. Er zijn echter wel tegenstrijdige geluiden over het functioneren van die markt. Aan de ene kant is er een enorm boekenaanbod en wordt regelmatig naar voren gebracht dat de boekenmarkt goed functioneert^{xxx}. Aan de andere kant wordt er gewezen op bestsellerisme en mogelijke verschraling van het aanbod als gevolg van schaalvergroting^{xxxi}. De werkgroep vindt het van belang dat hierover een waar mogelijk empirisch gefundeerde dialoog plaatsvindt omdat e.e.a. ook richtinggevend is voor toekomstige beleidskeuzes voor boek, literatuur en lezen.

Boekenprijs

In 2002 heeft de Raad zich uitgesproken voor een vaste boekenprijs met een regeling voor importboeken in Nederland en in België, zodat de facto in het hele taalgebied een vaste prijs wordt gehanteerd^{xxxii}. De Raad vindt dat op basis van de nu beschikbare kennis en inzichten verticale prijsbinding de beste garantie lijkt te geven op een divers boekenaanbod in de Nederlandse taal.

Dat steeds meer Europese landen de laatste jaren zijn overgegaan tot een vaste boekenprijs is daarvoor ook een indicatie. De werkgroep sluit zich aan bij het door de Raad ingenomen standpunt.

Auteursrecht en leenrecht

Het auteursrecht is verankerd in de afzonderlijke rechtssystemen van Nederland en België. Het is niet noodzakelijk om hier tot meer afstemming te komen omdat er in de uitwerking van de wet in de praktijk geen grote tegenstrijdigheden zijn. De verschillen zijn goed op te vangen met informatie over en weer. Dit geldt echter niet voor het leenrecht. Europese regelgeving verplicht de lidstaten tot een wettelijke leenvergoeding. In Nederland is die gerealiseerd, maar in België nog niet, ondanks dat het daarvoor al tweemaal is berispt door de Europese Commissie. Hierdoor ontvangen de rechthebbenden voor het uitlenen van hetzelfde boek in Nederland wel een vergoeding en in Vlaanderen niet. Deze inconsequentie vormt een extra argument om ook in België een wettelijk systeem in te voeren. De Vlaamse subsidieregeling op het uitlenen van literair werk is een goede aanzet tot zo'n regeling. Het lijkt de werkgroep bovendien wenselijk om onderzoek te doen naar de wederkerigheid van deze regeling: in hoeverre kunnen rechthebbenden aanspraak maken op vergoedingen voor in het buitenland uitgeleend werk? Inzake auteursrecht en andere juridische kwesties is het echter ook van belang dat de blik van het beleid ruimer is dan Vlaanderen en Nederland. Door de liberalisering van de wereldmarkt kunnen dergelijke regelingen immers onder druk komen te staan.

Samenwerking tussen het boekenvak van Nederland en Vlaanderen

Het boekenvak is goed georganiseerd in brancheorganisaties en onderhoudt verschillende collectieve voorzieningen voor vakinformatie, promotie, opleiding en onderzoek. Het Nederlandse en Vlaamse boekenvak overleggen in het kader van de Taalunie in het Overleg Nederlandstalige Uitgeverij en Boekhandel (ONUB). De laatste jaren zijn op initiatief van het ONUB verschillende projecten uitgevoerd, waaronder marktonderzoeken en een gezamenlijke herziening van de NUGI-codering (Nederlandstalige Uniforme Genre Indeling) tot Nederlandstalige Uniforme Rubrieksindeling (NUR).

In een relatief klein taalgebied met een sterk overlappende boekenmarkt lijkt een intensieve samenwerking tussen brancheorganisaties voor de hand te liggen. De samenwerking beperkt zich echter tot informatie en afstemmingsoverleg in ONUB-verband. Daarbij zijn in de loop der jaren enkele concrete projecten ter hand genomen. Momenteel wordt onderzocht of het voor Vlaanderen interessant is om aan te sluiten bij de Nederlandse Boekmonitor (top 100 generator). Het feit dat de samenwerking hiertoe is beperkt heeft een aantal redenen: de belangrijkste taken van brancheorganisaties zijn belangenbehartiging en lobby. Deze zijn primair gericht

op de eigen overheden en de problematiek van de eigen leden. De concrete dienstverlening van de organisaties verschilt naar gelang de behoeften van de aangesloten leden en de aard van de bedrijven. Daarbij verschillen de brancheorganisaties in Nederland en Vlaanderen sterk in organisatievorm en budgettaire middelen. Verder vindt samenwerking vooral plaats op Europees niveau via EBF (boekverkopers) en EPA (uitgevers).

Tot slot leven er hardnekkige ideeën over de mogelijkheden voor uitgaven in elkaars markten. Wat dat betreft leeft het idee dat de Nederlandse markt moeilijk te veroveren is voor Vlaamse uitgevers. De laatste tijd kiezen Vlaamse uitgevers een nieuwe strategie door zich ook in Nederland te vestigen of strategische allianties aan te gaan met een Nederlandse uitgeverij. Dit lijkt vruchten af te werpen. Het zou goed zijn om concreet te onderzoeken hoe de receptie van de Vlaamse uitgaven in kranten en tijdschriften in Nederland verloopt en vice versa.

Conclusies en aanbevelingen

Vanwege de sterk toegenomen integratie van het boekenbedrijf zijn er inhoudelijke redenen voor een gezamenlijk boekenbeleid. Dit is vanwege de verschillende bevoegdheden van de Nederlandse en Vlaamse regering voor de bestaande instrumenten echter niet altijd mogelijk. De Nederlandse en Vlaamse beleidsverantwoordelijken moeten zich bij het bepalen van hun standpunt echter steeds realiseren dat de markt voor Nederlandstalige boeken niet ophoudt bij de grens en trachten het beleid op elkaar af te stemmen.

- In Nederland en België is een systeem van verticale prijsbinding voor boeken wenselijk. De afzonderlijke regelingen moeten rekening houden met het grensoverschrijdende karakter van de markt.
- De Belgische regering moet ook uit Nederlands-Vlaams oogpunt een auteursrechtelijke leenvergoeding invoeren.
- De Taalunie moet het initiatief nemen tot een onderzoek naar leenvergoedingen ontvangen op in het buitenland uitgeleend werk.
- De Taalunie moet een meer empirisch gefundeerde dialoog over het functioneren van de boekenmarkt stimuleren.

3.3 De openbare bibliotheek

Bibliotheken hebben van oudsher de zorg voor een brede toegang tot informatie en cultuur voor iedereen. Nog steeds nemen boeken daarin een belangrijke plaats in. In het taalgebied bestaat een fijnmazig netwerk van openbare bibliotheken met een groot bereik onder de bevolking, met name in de leeftijdsgroep tot 18 jaar^{xxxiii, xxxiv}. Het Vlaamse bibliotheekwerk wordt centraler bestuurd dan het Nederlandse. In Nederland vallen openbare bibliotheken helemaal onder de verantwoordelijkheid van gemeenten, in Vlaanderen maar gedeeltelijk. De centrale instellingen, de Vereniging van Openbare Bibliotheken en het Vlaams Centrum voor Openbare Bibliotheken (VCOB) worden gefinancierd door de Nederlandse resp. Vlaamse overheid^{xxxv}. Deze instellingen hebben als gemeenschappelijke opdracht de zorg voor bibliotheekvernieuwing en expertiseontwikkeling. De Nederlandse Vereniging van Openbare Bibliotheken heeft ook de zorg voor de zogenaamde 'stelseltaken': primaire taken die in elke openbare bibliotheek moeten worden uitgevoerd, zoals leesbevordering. Er zijn ook nog andere centrale instellingen. Een aantal komt in het vervolg aan bod.

Het Nederlandse en Vlaamse bibliotheekwerk overleggen met elkaar in het Samenwerkingsverband Archief, Bibliotheek en Documentatie (SABIDO) dat tot doel heeft de samenwerking tussen Nederland en Vlaanderen in het bibliotheek-, archief- en documentatiewezen te bevorderen. Ook wil SABIDO bevorderen dat gebruikers van bibliotheken de Nederlandstalige cultuuruitingen gaan beleven als hun beider cultuurbezit. Het heeft de laatste jaren onder meer projecten uitgevoerd voor samenwerking tussen het Nederlandse en Vlaamse bibliotheekwerk op het gebied van informatievoorziening en opleiding^{xxxvi}.

Het gevoel dat de ontwikkelingen en de praktijk van het bibliotheekwerk in Nederland en Vlaanderen steeds meer uit elkaar liepen, was voor SABIDO aanleiding om in 1999 en 2000 een onderzoek te laten uitvoeren naar de mate van divergentie en convergentie^{xxxvii}. Aan dit onderzoek wordt in het navolgende regelmatig gerefereerd. De algemene conclusie was overigens dat er inderdaad sprake is van divergentie, maar dat verschillen in beleid, mentaliteit en zakelijke instelling een meer gezamenlijke aanpak niet in de weg mogen staan.

Gezamenlijk beleid?

Omdat de bibliotheek vooral lokaal bestuurd wordt, en de functies van de bibliotheek breder zijn dan literatuur en lezen, ligt een geheel gemeenschappelijk bibliotheekbeleid in het kader van het Taalunieverdrag niet direct voor de hand. Waar het gaat om de taken van centrale instellingen rond verwerving en ontsluiting van de boekencollectie en rond literatuur- en leesbevordering is een meer gemeenschappelijk optreden wel gewenst.

Met het oog op meer convergentie in de toekomst vindt de werkgroep het ook belangrijk dat er een gemeenschappelijk forum komt voor gedachtevorming over de maatschappelijke functies van de bibliotheek.

Functies van de bibliotheek

De maatschappelijke functie van de Openbare Bibliotheek is al lange tijd onderwerp van discussie. Een belangrijke aanleiding daarvoor is natuurlijk de snelle opkomst van de digitale media. De bibliotheek is naar gelang het politieke en ideologische tijdsbeeld vele maatschappelijke opdrachten toebedeeld: informatievoorziening, cultuureducatie, leesbevordering, media-educatie, ontmoetingsplaats en cultuurtempel. Een terugkerend element hierin is dat de bibliotheek een laagdrempelige publieksfunctie in de lokale gemeenschap heeft. Hoewel die rol vooral op plaatselijk niveau in samenwerking met andere spelers gestalte moet krijgen, is het ook aan de centrale instellingen en overheid om een visie voor de langere termijn te ontwikkelen en te zorgen voor expertiseontwikkeling. Totnogtoe zijn deze discussies niet in Nederlands-Vlaams verband gevoerd. Dit lijkt de werkgroep wel zeer wenselijk, ook met het oog op meer convergentie in de toekomst. Hier ziet de werkgroep ook een signalerende en initiërende rol voor SABIDO.

Het boekenaanbod in bibliotheken

De boekencollecties van Openbare Bibliotheken vormen globaal een afspiegeling van het publieksaanbod^{xxxviii}. Het spreekt voor zich dat de Nederlandse en Vlaamse collecties grote overlappings vertonen, evenals de werkzaamheden rond die collecties. Bibliotheken stellen zelf hun collectie samen, maar bij de keuze, aankoop en plaatsing in de bibliotheek spelen verschillende centrale voorzieningen een rol, te weten: aanschafinformaties, centrale inkoop (in Nederland), een catalogussysteem, titelinformatie en een plaatsingssysteem. Opvallend is dat Nederland en Vlaanderen voor al die aspecten van de collectievorming eigen diensten hebben, waarbij de uitwerking van de activiteiten vergelijkbaar, maar toch net verschillend is. Zo zijn trefwoordenlijsten net anders ingericht en worden boeken op een verschillende manier beschreven in de aanschafinformatie. Het onderzoek naar divergentie signaleert verschillende obstakels voor een meer gezamenlijke aanpak van deze bibliotheektechnische werkzaamheden: de plicht tot openbare aanbesteding voor Vlaamse bibliotheken, de meer zakelijke organisatie van het Nederlandse bibliotheekwerk en het ontbreken van een vaste boekenprijs in Vlaanderen. Ook bestaat bij de onderzoekers de vrees dat gezamenlijke aanschafinformatie de diversiteit zou schaden. Die angst lijkt de werkgroep niet bij voorbaat terecht. Overigens neemt het VCOB op dit moment al een proef met het gebruik van de Nederlandse aanschafinformatie.

Bij nadere beschouwing zijn ook andere hindernissen niet zo groot als ze lijken en spreken bijvoorbeeld de praktische voordelen van een centraal aanschafpunt zoals de

Nederlandse Bibliotheekdienst (NBD) dat uitleenklare materialen levert Vlaamse bibliotheken aan^{xxxix}. Voor het verwerven van digitale producten bestaan deze knelpunten overigens niet en veel Vlaamse bibliotheken maken daarvoor al gebruik van de NBD.

Digitale catalogus

De digitale media bieden nieuwe mogelijkheden om de dienstverlening naar het publiek te verbeteren. Zowel de Vereniging van Openbare Bibliotheken als het VCOB werken aan een centrale publiekscatalogus die lezers de mogelijkheid biedt om boeken die bij andere bibliotheken in voorraad zijn te reserveren. De verdere ontwikkeling van digitale catalogi zou in het perspectief moeten staan van een geïntegreerde toegang voor het taalgebied. Gezamenlijke of compatibele systemen zouden met name de grensoverschrijdende dienstverlening in grensregio's kunnen vergemakkelijken en kunnen ook goedkoper zijn. Een en ander zou ingrijpen in de achterliggende structuren en werkwijzen. Omdat die ontwikkelingen nu gaande zijn, is het zaak snel tot overleg te komen, voordat de systemen al weer te ver uit elkaar gegroeid zijn. Dat zou ook moeten gebeuren voor informatieve websites die door het bibliotheekwerk worden ontwikkeld (zie daarvoor ook paragraaf 3.8).

Literatuur- en leesbevordering

De Openbare Bibliotheek speelt een belangrijke rol in de promotie van literatuur en lezen. Tot het spectrum van haar activiteiten horen zowel tentoonstellingen en thema-acties als het organiseren van manifestaties met auteurs en – in Nederland – het implementeren van grootschalige innovatieve leesbevorderingsprojecten. Vanuit de bibliotheekwereld zijn ook regelmatig nieuwe vormen van literatuurpromotie geïnitieerd. Het Nederlandse bibliotheekwerk is inmiddels ook volwaardig partner bij de collectieve boekpromotie die van oudsher door het boekenvak wordt georganiseerd. Het Openbare Bibliotheekwerk van Nederland en Vlaanderen kan veel meer samenwerken op het vlak van leesbevordering en literatuurpromotie, vooral bij het ontwikkelen van expertise en van nieuwe vormen van literatuurpromotie. Het Comité van Ministers zou de centrale instellingen moeten vragen om een gezamenlijk plan voor literatuur- en leesbevordering op te stellen. (zie voor leesbevordering ook paragraaf 3.7).

De werkgroep erkent dat er praktische belemmeringen zijn voor een meer gezamenlijke aanpak bij collectie- en promotietaken maar vindt de conclusie dat dat niet mogelijk is te snel getrokken. De grotere zelfstandigheid van centrale bibliotheekorganisaties in Nederland stelt wel grenzen aan de mogelijkheid om gezamenlijk optreden van overheidswege te sturen. De verschillen in uitwerking van de taken zijn vaak juist het gevolg van de aparte ontwikkeling. Aanschafinformaties, plaatsingssystemen en trefwoorden zouden bijvoorbeeld niet zo verschillend geweest

zijn als deze van meet af aan gezamenlijk waren ontworpen. Dat zijn echter voor uitvoerende organisaties wel wezenlijke belemmeringen. Zij richten zich op hun 'nationale' opdracht en doen dat binnen die context op de meest efficiënte wijze, waarbij zij eigen prioriteiten stellen. Vanuit hun perspectief brengt het integreren en afstemmen van voorzieningen extra inspanningen met zich mee, waarop zij niet worden afgerekend. Een meer gezamenlijke aanpak heeft daarom meer kans van slagen als die kadert in gezamenlijke beleidsvoornemens en doelstellingen. Het vervolg op het eerder aangehaalde onderzoek naar divergentie laat dat ook zien. Op een conferentie in september 2000 te Roosendaal werden door beleidsbepalende vertegenwoordigers van de sector en bevoegde overheden enkele samenwerkingsprioriteiten vastgesteld: het organiseren van een gezamenlijke studiedag, een meldpunt voor nieuwe bibliotheekinitiatieven en gezamenlijk optreden bij licentieverwerving. De studiedag heeft plaatsgevonden, maar het meldpunt en gezamenlijke licentieverwerving zijn nog niet van de grond gekomen. Overigens heeft het SABIDO wel een begin gemaakt met een van de andere aanbevelingen uit het rapport, nl. het verkennen van de mogelijkheden rond gezamenlijke opleiding en deskundigheidsbevordering.

Conclusies en aanbevelingen

Een volledig Nederlands-Vlaams bibliotheekbeleid door de Taalunie ligt wellicht niet in de rede vanwege de breedte van het takenpakket van de bibliotheek en vanwege de grotendeels lokale organisatie ervan. Voor de ontwikkeling van lees- en literatuurbevordering en alle centrale taken rond de collectievorming is echter een meer gezamenlijke aanpak gewenst. Te meer daar de rol van de digitale media daarin steeds groter wordt. Belemmeringen zijn veelal van praktische aard en vaak het gevolg van het feit dat deze taken totnogtoe apart werden uitgevoerd. Van de afzonderlijke organisaties kan niet altijd worden verwacht dat zij die praktische verschillen op eigen initiatief overbruggen. Dat kan alleen als de overheden besluiten tot nauwere samenwerking en de inspanningen daarvoor gezamenlijk faciliteren.

- De Taalunie zou het initiatief moeten nemen tot een gemeenschappelijk debat over de maatschappelijke functies van de bibliotheek. Het Algemeen Secretariaat, de centrale bibliotheekinstellingen en het SABIDO zouden daarin een rol moeten vervullen.

(vervolg aanbevelingen)

- Het Comité van Ministers moet zich beraden op een meer gezamenlijke aanpak van de centrale bibliotheekorganisaties bij expertiseontwikkeling, de promotie van literatuur en collectietaken en trachten praktische belemmeringen voor meer samenwerking bij de samenstelling, ontsluiting en het gebruik van de collectie weg te nemen.
- Het Comité van Ministers moet sterk aansturen op meer synergie bij de ontwikkeling van digitale catalogi en informatieve websites.
- Door het SABIDO is het initiatief genomen voor meer gemeenschappelijke opleiding, informatie en expertiseontwikkeling. De Nederlandse en Vlaamse overheid moeten dat actief steunen zodat voornemens niet stranden op praktische bezwaren.

3.4 Beleid voor de bevordering van de literatuur binnen het taalgebied

De Nederlandse en de Vlaamse overheid voeren beleid om een pluriform literair aanbod van hoge kwaliteit te bevorderen van zowel oorspronkelijk Nederlands als vertaald werk. Het instrumentarium bestaat uit onder meer subsidieregelingen voor de ondersteuning van literaire auteurs^{xi}, van literair vertalers naar het Nederlands, van literaire boekproducties en van literaire tijdschriften. In Nederland wordt dit het specifieke letterenbeleid genoemd, omdat specifieke werken of activiteiten worden gesubsidieerd. Het beleid is op te vatten als marktcorrigerend, bedoeld om *“dat mogelijk te maken waarin door de markt niet of in onvoldoende mate of tegen een prohibitief hoge prijs wordt voorzien.”*^{xii}

Het beleid is in beide delen van het taalgebied grotendeels gedelegeerd aan (semi)zelfstandige bestuursorganen. In Vlaanderen zijn vrijwel alle regelingen ondergebracht bij het Vlaams Fonds voor de Letteren (VFL). In Nederland worden de subsidies voor ondersteuning van schrijvers en van literair vertalers naar het Nederlands beheerd door het Fonds voor de Letteren (FdL). Het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds (NLPVF) verzorgt er de subsidieregelingen voor literaire boekproducties en tijdschriften^{xiii}.

Tot nu toe hebben het Nederlandse en het Vlaamse ‘specifieke’ letterenbeleid zich voornamelijk onafhankelijk van elkaar ontwikkeld. In 1999 werd het Vlaams Fonds voor de Letteren opgericht. Er werd met andere woorden voor gekozen om het beleid (voorlopig) niet onder te brengen in een gezamenlijk fonds. Dit wijst op een zekere aarzeling in de literaire velden en bij de overheid. Toch had men wel beleidsafstemming voor ogen. Het Vlaams Fonds kreeg immers als opdracht mee om *“door nauwe samenwerking met de Nederlandse fondsen de cultuurpolitieke*

doelstelling van integratie van het Nederlandse en Vlaamse letterenbeleid actief voor te bereiden^{xliiii}.

Het Fonds zelf nam van dit doel overigens afstand: “*De geleidelijke en systematische integratie van het Nederlandse en Vlaamse letterenbeleid lijkt ons een te verregaande optie, ook op de lange termijn*”^{xiv}. Het Nederlandse en het Vlaamse Fonds voor de Letteren hebben sinds kort wel drie gezamenlijke subsidieregelingen die ook goed functioneren: stimuleringssubsidies voor beginnende auteurs en vertalers en een regeling voor biografieën^{xiv}. De fondsen onderzoeken nu ook de mogelijkheid om de subsidies voor vertalers gezamenlijk op te zetten.

Vanuit de overweging dat de overheid niet zou moeten oordelen over kunsten en wetenschappen, worden de subsidieaanvragen beoordeeld door literair deskundigen. Het belangrijkste criterium bij het beoordelen van aanvragen is de *literaire kwaliteit*. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de subsidie ook weer niet helemaal los staat van de marktwerking: een auteur komt pas in aanmerking voor subsidie als hij/zij al twee werken heeft gepubliceerd. Er geldt voor subsidiëring een inkomensgrens. Door Europese wetgeving bestaat de bijzondere omstandigheid dat auteurs en vertalers uit het taalgebied bij beide fondsen subsidie aan kunnen vragen, wat in de praktijk ook gebeurt. Voor de ‘dubbele toekenningen’ hebben de fondsen een co-financieringsregeling uitgewerkt. Een knelpunt daarbij is dat de verschillen tussen de werkwijzen en regelingen - zoals niet gelijklopende cycli - afgestemd moeten worden.

Afstemming of integratie van beleid?

Hoewel recent stappen zijn gezet voor het integreren van subsidieregelingen is nooit de afspraak gemaakt om het beleid gezamenlijk te voeren. Toch zijn er goede redenen voor gezamenlijk beleid. Die zijn onder meer gelegen in de sterke verwevenheid van het werkterrein. Schrijvers en vertalers uit het taalgebied kunnen zoals gezegd bij beide fondsen subsidie aanvragen. Dit betekent dat niet alleen op twee plaatsen min of meer hetzelfde gebeurt maar ook dat van beleidsautonomie van Nederland of Vlaanderen maar in beperkte mate sprake is. Dat is bijvoorbeeld gebleken bij de afschaffing van de aanvullende honoraria in Nederland. Als gevolg daarvan moest het Vlaamse fonds hetzelfde besluiten, omdat anders een grote toeloop van aanvragen verwacht kon worden. De doelstellingen en instrumenten moeten daarom op zijn minst heel nauw - en nauwer dan totnogtoe is gebeurd - op elkaar worden afgestemd. De vraag is nu wat het eindpunt zou moeten zijn van de door de fondsen zelf ingeslagen weg, een volledig geïntegreerd beleid of niet?

De werkgroep vindt dat Nederland en Vlaanderen het beleid gezamenlijk moeten voeren. Vanwege de Europese regelgeving en de verdergaande economische integratie van de uitgeverij, is het taalgebied de meest logische en passende eenheid voor het beleid. Het is nu als het ware kunstmatig gescheiden voor een werkterrein dat dan wel niet identiek is, maar toch zeer sterk verweven. Apart beleid betekent daarom dat op twee plaatsen hetzelfde boekenaanbod wordt gecorrigeerd op ongeveer dezelfde manier. In de afweging van de deskundigen speelt de publieksvoorkeur immers juist geen rol. Juist de praktische verschillen tussen de

regelingen - zoals de verschillen in het aantal aanvraagrondes - maken afstemming gecompliceerd, terwijl er over de algemene doelstellingen van het beleid in grote lijnen wel overeenstemming lijkt te bestaan.

Omdat bij gezamenlijk beleid ook de beoordeling van boeken door gemengde beoordelingscommissies zou gebeuren, valt bovendien het bezwaar dat integratie leidt tot verlies van diversiteit weg.

Voor gezamenlijk beleid zijn behalve genoemde praktische en formele argumenten als economische eenheid, efficiëntie en Europese regelgeving, ook inhoudelijke argumenten aan te voeren. Die zijn voor de meerderheid van de werkgroep gelegen in de stimulans die gezamenlijk beleid zou kunnen geven aan het literaire leven. Juist ook de literaire verschillen tussen Nederland en Vlaanderen vormen een potentiële rijkdom. Bijeengebracht kunnen ze het literaire debat verrijken, door de verschillende referentiekaders met elkaar te confronteren en de uitgesproken oordelen te bevragen. Als de literaire grenzen werkelijk zouden verdwijnen, zou het literaire aanbod voor de Nederlanders en Vlamingen bovendien breder worden. Er zijn nu immers Vlaamse boeken en schrijvers waarvan Nederlanders het bestaan niet eens kennen en – in mindere mate – andersom. Nu worden literaire grenzen niet alleen geslecht met het integreren van beleid. Wel is het zo dat apart beleid de divergentie juist versterkt. Daar komt nog eens bij dat in een klein taalgebied ook de literaire velden relatief klein zijn. Hierdoor bestaat het risico dat een kleine groep mensen een te sterke stempel drukt op het literaire leven.

Dat met literaire oordeelsvorming ook belangen gemoeid zijn, maakt een prudente aanpak zeer noodzakelijk, waarbij in elk geval doelstellingen en criteria heel duidelijk worden geëxpliciteerd. Is de doelstelling voor de overheden de bevordering van de literatuur, voor de betrokkenen betekenen subsidies ook erkenning en inkomen en die gaan ook gepaard met posities binnen de literaire velden. Als het de overheden daadwerkelijk gaat om de bevordering van de kwaliteit en diversiteit, dan kan dat geen doorslaggevende overweging zijn om het beleid niet gezamenlijk te voeren. Gezamenlijk beleid wordt overigens vaak in één adem genoemd met gezamenlijke uitvoeringsinstellingen. Op termijn moet dat overwogen worden, maar in eerste instantie zou de prioriteit moeten liggen bij het gezamenlijk ontwikkelen van doelstellingen en instrumenten.

Een lid van de werkgroep maakt ten aanzien van dit onderwerp overigens een andere afweging. Voor hem heeft de integratiedoelstelling minder gewicht dan de diversiteitsdoelstelling van het huidige beleid. In zijn ogen zijn er geen aanwijzingen dat op deze manier de kwaliteit en diversiteit van literaire teksten in het taalgebied er op vooruit zouden gaan. Daar komt bij dat er blijkbaar verschillende opvattingen over literaire kwaliteit aan beide kanten van de grens bestaan: de boeken-toptien is

anders, de selectie van de te bespreken Nederlandse en Vlaamse boeken is anders en de literatuurkritiek aan beide kanten van de grens lijkt verschillend: eerder anti-academisch/traditioneel in Nederland, tegenover meer academisch - poststructuralistisch en postmodern georiënteerd - in Vlaanderen.^{xlvi} Zo lang deze scheiding herkenbaar is en van een gezamenlijk literatuurkritisch debat nauwelijks sprake kan zijn, lijkt het gevaar hem niet denkbeeldig dat gezamenlijk beleid kan leiden tot botsingen van nauwelijks compatibele literatuuropvattingen in de commissies van deskundigen. Bij gebrek aan een debat van onderop kan dat ten koste gaan van diversiteit en kwaliteit van de Nederlandstalige literatuur.

Tot slot nog dit: de hierbeschreven stand van zaken is een tijdelijke. De economische integratie zal zich verder voltrekken en op grotere schaal dan totnogtoe het geval is geweest, of er nu gezamenlijke, aparte, of helemaal geen fondsen zijn. Die economische integratie zal op termijn ook gevolgd worden door culturele integratie. Nederland en Vlaanderen hebben nu de kans om, voor zover dat in hun macht ligt, hun culturele doestellingen voor het literaire veld gezamenlijk vorm te geven. Ze kunnen ook afwachten tot het vanzelf gebeurt, waarbij het resultaat de uitkomst van economische en symbolische machtsverhoudingen zal zijn.

Conclusies en aanbevelingen

Vanwege de gemeenschappelijke taal, overlappende boekenmarkt en het Europese non-discriminatiebeginsel bestaat de noodzaak om het Nederlandse en Vlaamse subsidiebeleid voor auteurs en vertalers veel beter af te stemmen dan in het verleden gebeurd is.

Volgens de meerderheid van de werkgroep is gezamenlijk beleid voor de bevordering van de literatuur de meest logische stap omdat Europese regelgeving en economische integratie daartoe noopt. Daardoor kan het beleid op termijn ook geloofwaardiger en efficiënter worden. Bovendien draagt gezamenlijk beleid bij aan de integratiedoelstelling van het Taalunieverdrag, terwijl apart beleid een zekere segregatie van de literaire velden teweegbrengt. De fondsen hebben zelf bovendien al initiatief genomen tot het integreren van een aantal subsidieregelingen.

- Het Comité van Ministers moet zich uitspreken over de ambities van Nederland en Vlaanderen ten aanzien van gezamenlijke literatuurbevordering.

(vervolg aanbevelingen)

- Indien het Comité ervoor zou kiezen om het beleid alleen nauwer af te stemmen, moeten voornemens voor beleidswijzigingen vroegtijdig op de vergaderingen van het Comité van Ministers worden geagendeerd, bij voorkeur voordat er al concrete plannen zijn.
- Indien het Comité zou kiezen voor geïntegreerd beleid beveelt de werkgroep aan te beginnen met stapsgewijze inhoudelijke integratie (doelstellingen en instrumentarium) en pas later de vraag te stellen of een gezamenlijke uitvoeringsinstelling wenselijk is.

3.5 Beleid voor de bevordering van de literatuur buiten het taalgebied

De bevordering van de literatuur in het buitenland wordt in Nederland en in Vlaanderen uitgevoerd door resp. het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds (NLPVF) en het Vlaamse Fonds voor de Letteren (VFL). Het buitenlands vertalingenbeleid van Nederland is de afgelopen jaren zeer succesvol geweest. Ook anderszins is de belangstelling voor de Nederlandse taal en cultuur toegenomen, wat onder meer blijkt uit de toename van het aantal studenten en vakgroepen neerlandistiek in het buitenland.

Overigens is dit beleid gezamenlijk begonnen, uitgevoerd door de Vertalingenstichting. Om redenen van financiële en organisatorische aard werd die stichting in 1990 opgeheven. Toen is, als tijdelijke voorziening, in Nederland het huidige Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds (NLPVF) opgericht. Er werd destijds sterk op aangedrongen dat de gezamenlijke aanpak met Vlaanderen niet verloren zou gaan en dat het een tijdelijke voorziening zou zijn^{xlvii}. Inmiddels wordt het niet meer als zodanig beschouwd en heeft het Vlaams Fonds voor de Letteren de opdracht om samen met de Vlaamse overheid een buitenlands letterenbeleid te ontwikkelen^{xlviii}. De promotie op buitenlandse boekenbeurzen werd van 1993 tot 2003 met succes Nederlands-Vlaams verzorgd onder de papaplus van de onlangs opgeheven Stichting Frankfurter Buchmesse. Door de fondsen is gevraagd de budgetten van de stichting naar hen over te hevelen.

De fondsen werken op dit moment vooral samen bij de *promotie* van literatuur in het buitenland. Onder meer door gezamenlijke publicaties over literatuur uit het taalgebied, het doorsturen van aanvragen en het uitwisselen van de contacten. Zij doen dat echter niet binnen een gezamenlijk kader of vanuit gezamenlijke doelstellingen. Door de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren is diverse malen geadviseerd tot gezamenlijk buitenlands letterenbeleid^{xlix}. Mede naar aanleiding van die adviezen verzocht het Comité van Ministers van de Taalunie de fondsen in 2001

om een gezamenlijk plan voor de presentatie van de Nederlandstalige literatuur in het buitenland. De fondsen hebben daarop gereageerd met een nota met voorstellen voor samenwerking¹. De werkgroep vindt de beschreven samenwerking in het plan positief maar meent dat de nota niet beschouwd kan worden als een beleidsplan. De werkgroep doet in het hiernavolgende enkele voorstellen voor zo'n plan, waarbij ook de mogelijkheden van de buitenlandse neerlandistiek worden benut.

Voor de werkgroep staat voorop dat het buitenlands letterenbeleid gezamenlijk beleid zou moeten zijn. Het werkterrein en de doelgroepen van het beleid - buitenlandse uitgevers, vertalers en publiek - vallen immers grotendeels samen. Met gezamenlijk beleid komt de omvang van het Nederlandse taalgebied veel beter tot zijn recht en daarmee ook de positie van de taal en literatuur uit dat taalgebied. De activiteiten van de Stichting Frankfurter Buchmesse hebben aangetoond dat een gezamenlijke aanpak van de buitenlandse promotie van de letteren zeer succesvol kan zijn. Bovendien heeft de periode na het uiteenvallen van de Vertalingenstichting geleerd dat zonder gezamenlijk beleid de samenhang gemakkelijk verdwijnt. Economische schaalvoordelen van gezamenlijke uitvoering vallen aanvankelijk vaak weg tegen de inspanningen die gemoeid zijn met de integratie van de uitvoering. In het geval van het arbeidsintensieve buitenlandbeleid zou dat anders zijn. Bovendien kunnen een gezamenlijk buitenlands letterenbeleid en het beleid voor de buitenlandse neerlandistiek - dat al gezamenlijk is - elkaar versterken. Een buitenlands letterenbeleid dient ertoe om de Nederlandstalige literatuur onder een buitenlands publiek te verbreiden en daarmee de zichtbaarheid van de literatuur uit het taalgebied te versterken. Het beleid zou zich daarbij op twee elkaar versterkende doelen moeten richten: bevorderen dat Nederlandstalige literatuur in kwalitatief goede vertaling beschikbaar is en deze vervolgens beter bekendmaken bij het buitenlands publiek. Het beleid moet daarvoor aansluiten bij de vraag en het referentiekader van het buitenlandse publiek.

Beschikbaarheid van oorspronkelijk Nederlandstalige literatuur in vertaling
Nederland en Vlaanderen gebruiken ongeveer dezelfde instrumenten om vertalingen in andere talen te bevorderen: vertaalsubsidies aan buitenlandse uitgevers, publicaties over Nederlandstalige literatuur, promotie bij buitenlandse uitgevers en aanwezigheid op buitenlandse boekenbeurzen en verblijf van buitenlandse vertalers in vertalershuizen.

Hoewel de fondsen regelmatig samenwerken is van een consequente gezamenlijke promotie van de Nederlandstalige literatuur nog geen sprake: ze onderhouden afzonderlijke contacten met uitgeverijen en staan bij boekenbeurzen vaak in afzonderlijke stands. Ook hebben zij eigen, maar wel vergelijkbare, subsidievoorzieningen voor buitenlandse vertalingen van boeken. Nederlandse en Vlaamse literaire uitgevers presenteren zich doorgaans ook apart op buitenlandse

boekenbeurzen. Hier zijn dikwijls ook economische redenen voor. De werkgroep vindt echter wel dat als overheden daarvoor subsidiebijdragen aan uitgevers verlenen, gezamenlijke presentatie als voorwaarde moet worden gesteld. Ook vindt de werkgroep dat het budget dat voorheen werd beheerd door de Stichting Frankfurter Buchmesse een gezamenlijk Nederlands-Vlaams budget zou moeten blijven.

Kwaliteit van de vertalingen in andere talen

Voor de bevordering van de literatuur buiten het taalgebied is het ook van belang dat deze in kwalitatief goede vertaling in de andere taal beschikbaar is. De fondsen zorgen daarvoor door alleen vertalingen te subsidiëren die gemaakt zijn door vertalers die die kwaliteit kunnen bieden.

Vanwege het gebleken kwantitatieve en dikwijls kwalitatieve tekort aan vertalers uit het Nederlands is door de Taalunie het Steunpunt Literair Vertalen opgezet, dat beleid ontwikkelt voor de deskundigheidsbevordering van 'andersom'-vertalers^{li} buiten de Taalunieregio. Dit beleid maakt gebruik van de infrastructuur van de neerlandistiek extra muros. De literaire fondsen geven aan waar de prioriteiten liggen. De beide fondsen organiseren daarnaast ook workshops en studiebijeenkomsten voor de deskundigheidsbevordering van professionele vertalers. Het Steunpunt heeft overigens ook een taak in de (na)scholing van vertalers *naar* het Nederlands. Het heeft er herhaaldelijk op gewezen dat het ontbreekt aan een centraal documentatiepunt voor literair vertalers met bibliografieën van vertaald werk en informatie over didactiek, vertaaltheorie en vertaalkritiek. Het verdient aanbeveling om dergelijke documentatievoorzieningen beschikbaar te stellen.

Het beleid voor de opleiding van literair vertalers is een goed voorbeeld van succesvol gezamenlijk beleid dat navolging verdient op andere onderdelen van het buitenlands beleid en op andere terreinen. Dat op dit punt een geslaagde samenwerking is opgezet, komt ook omdat er nog geen Nederlands of Vlaams beleid bestond, maar toont tegelijkertijd aan dat er geen grote inhoudelijke belemmeringen zijn. Dat gezamenlijk beleid makkelijker tot stand komt op nieuwe terreinen, betekent niet dat het daartoe beperkt moet worden.

Beeldvorming van het literaire landschap in het buitenland

Er wordt veel hedendaagse Nederlandstalige literatuur vertaald en de fondsen organiseren regelmatig manifestaties rondom de Nederlandstalige literatuur. Vooral omdat de keuze voor vertaald werk in hoge mate wordt bepaald door de buitenlandse uitgever, bestaat er ter plaatse eerder een beeld van individuele auteurs dan van het Nederlandstalige literaire landschap. Nu is het niet nodig dat het aanbod in het buitenland een afspiegeling is van het aanbod binnen het taalgebied, maar er zouden voor het geïnteresseerde publiek wel meer mogelijkheden moeten zijn om een beeld te krijgen van het literaire landschap in het Nederlandse taalgebied, wat op zijn beurt een voedingsbodem zou vormen voor nieuw te vertalen

titels. Uiteraard moeten die inspanningen zich beperken tot een aantal prioritaire landen. Verschillende instrumenten komen daarvoor in aanmerking:

- manifestaties rond literatuur en schrijvers uit het taalgebied of optredens van auteurs op buitenlandse manifestaties;
- op het betreffende land afgestemde literatuurgeschiedenissen en contextualisering;
- uitgaven van Nederlandstalige literatuur, waaronder ook klassieken, in vertaling;
- bloemlezingen en overzichten van literatuur uit het taalgebied voor verschillende doelgroepen;
- artikelen in kranten en tijdschriften;
- secundaire informatie over schrijvers en boeken, receptie van boeken.

Er zou een plan gemaakt moeten worden waarin deze instrumenten worden ingezet. Op dit gebied worden overigens al de nodige activiteiten ontplooid door de fondsen, door de Taalunie en door de buitenlandse neerlandistiek^{lii}. Die kunnen worden uitgewerkt tot een samenhangend beleid. Het Nederlands-Vlaams Centrum voor Europa in Brussel dat binnenkort de deuren zal openen, biedt ook een forum voor Nederlandse en Vlaamse auteurs en kan op die manier bijdragen aan de uitstraling van de Nederlandstalige literatuur in de Europese hoofdstad. Het Centrum wil zich immers presenteren als 'een podium voor mensen met ideeën, voor nieuwe publicaties en voor artistieke ontgrenzing'^{liii}.

De rol van de buitenlandse neerlandistiek

De buitenlandse neerlandistiek vormt een belangrijk potentieel voor de verbreiding van de Nederlandse taal en de Nederlandstalige literatuur onder een breder publiek in het buitenland. Van dit potentieel wordt nog te weinig gebruik gemaakt. Hierboven is er al op gewezen dat voor de geïnteresseerde buitenlandse lezer het zicht op het literaire landschap in het taalgebied ontbreekt. Juist hier kan de buitenlandse neerlandistiek een belangrijke rol spelen. Bij de vakgroep Nederlands is dikwijls een grondige kennis aanwezig van Nederlandstalige literatuur en het vermogen om die kennis over te brengen. De vakgroep kent bovendien de lokale infrastructuur en ze beschikt over een netwerk van potentieel publiek en intermediairs. Vakgroepen kunnen voor een breder publiek informatie en documentatie over de Nederlandse taal en Nederlandstalige literatuur en cultuur verzorgen. Zij kunnen daarvoor een beroep doen op het bestaande systeem van projectsubsidies van de Taalunie.

De Taalunie heeft de afgelopen vier jaar onder de naam *Cultuur buiten de muur* een proefproject uitgevoerd waarbij vier vakgroepen neerlandistiek de gelegenheid kregen om in samenwerking met Nederlandse, Vlaamse en lokale instanties een

cultureel programma uit te werken. Doorgaans werden interessante succesvolle programma's georganiseerd. De conclusie was dat het niet in eerste instantie een taak van vakgroepen is om literaire manifestaties te organiseren, maar dat zij veel meer structureel ingeschakeld zouden moeten worden bij het ontwikkelen van het culturele en literaire aanbod ter plekke. De werkgroep vindt daarom dat het initiatief in bijgestelde vorm voortgezet zou moeten worden.

Conclusies en aanbevelingen

Het buitenlands letterenbeleid van Nederland en Vlaanderen moet gezamenlijk beleid zijn zodat de Nederlandstalige literatuur in het buitenland beter tot zijn recht komt. Het werkkterrein en de doelgroepen van het beleid vallen grotendeels samen. Ook moet meer samenhang worden aangebracht met het beleid voor de buitenlandse neerlandistiek.

- Het Comité van Ministers moet ervoor zorgen dat een daadwerkelijk gezamenlijk buitenlands letterenbeleid wordt ontwikkeld. Dat beleid zou gericht moeten zijn op beeldvorming van de Nederlandstalige literatuur in het buitenland en op de bevordering van vertalingen van Nederlandstalige literatuur in andere talen. Daarbij moet beter gebruik gemaakt worden van het potentieel van de buitenlandse neerlandistiek.
- De budgetten van de voormalige Stichting Frankfurter Buchmesse voor de presentatie op buitenlandse beurzen moeten gezamenlijk blijven.
- Overheidssubsidies voor uitgevers mogen niet in tegenspraak zijn met het principe van gezamenlijke buitenlandse presentatie.
- De Taalunie moet in overleg met het Steunpunt Literair Vertalen zorgen voor goede informatie en documentatie voor literair vertalers.
- Het project *Cultuur buiten de Muur* moet in bijgestelde vorm worden voortgezet.
- Het Comité van Ministers moet erop toezien dat het Nederlands-Vlaams Centrum voor Europa in Brussel een rol zal spelen inzake de presentatie van Nederlandstalige literatuur voor een Europees en multicultureel publiek.
- Het verdient aanbeveling om het Algemeen Secretariaat van de Taalunie bij de ontwikkeling van het beleid te betrekken vanwege de samenhang met de buitenlandse neerlandistiek.

3.6 Nederlandstalig literair erfgoed

Verschillende instanties beheren het literaire erfgoed in het taalgebied. In Nederland gebeurt dit vooral bij het Letterkundig Museum, in Vlaanderen bij het AMVC-Letterenhuis^{liv}. De collecties bevatten behalve handschriften, manuscripten en drukproeven, ook foto's, films en geluidsbanden, kranten- en tijdschriftenknipsels, en soms ook gebruiksvoorwerpen van schrijvers. Daarnaast zijn ook historische uitgaven en andere bronnen te vinden bij de Koninklijke Bibliotheken van Nederland en België en in andere archieven.

De collecties van de letterkundige musea zijn op verschillende manieren ontsloten voor het publiek, via permanente en tijdelijke tentoonstellingen, catalogi, documentatie en (educatieve) bijeenkomsten. Het Letterkundig Museum en het AMVC-Letterenhuis werken hierbij nauw samen, onder meer via hun gezamenlijk tijdschrift Z/L.

Digitalisering biedt nieuwe mogelijkheden om erfgoed voor een (breder) publiek beschikbaar te stellen. Het kan daarbij gaan om digitalisering van origineel materiaal, zoals het scannen en via internet publiceren van handschriften, maar ook om het digitaliseren van catalogi of het digitaal beschikbaar stellen van (historische) teksten. Dat laatste gebeurt in de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) die sinds 2000 onder het beheer van de Taalunie is. Deze organisatie digitaliseert literair-historische teksten die via de website ook beschikbaar zijn voor een breed publiek. Deze site speelt overigens ook een rol in de buitenlandse presentatie: zo'n dertig procent van het gebruik vindt plaats buiten het taalgebied. Daarnaast zijn er ook verschillende literair-historische websites.

Uiteraard bestaan er ook nog papieren uitgaven van historische literaire teksten, zowel voor de algemene als voor de educatieve markt. Een voorbeeld hiervan is de Deltareeks, een initiatief van het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds mede gesteund door het Vlaamse Fonds voor de Letteren. Ook het Constantijn Huygensinstituut en het Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie verzorgen verantwoorde tekstedities.

Het behoeft geen betoog dat de ontsluiting van het literaire erfgoed, in welke vorm dan ook, op het hele taalgebied gericht moet zijn. Dat geldt des te meer voor bestanden die ontsloten worden via de digitale media. Het Samenwerkingsverband Archief, Bibliotheek en Documentatie (SABIDO) heeft daarvoor ook verschillende initiatieven genomen.

- Er is begonnen met de aanvulling van de Short Title Catalogue Nederland (STCN), waarin boeken gedrukt voor 1800 worden ontsloten. Dit gebeurt door op dezelfde wijze de in Vlaanderen gedrukte boeken te catalogiseren in de Short Title Catalogue Vlaanderen (STCV).

- De collecties brievenbestanden in CEN en Agrippa zijn wederzijds toegankelijk gemaakt.
- Onlangs is een vooronderzoek uitgevoerd naar de vindplaatsen van handschriften en de mogelijkheden voor gezamenlijke digitale ontsluiting ervan.

De uitvoering van deze projecten stuit echter steeds op het probleem dat er in Vlaanderen weinig middelen zijn voor het geschreven erfgoed. Het werk dat tot nu toe verricht is aan de STCV is gefinancierd met een tijdelijke subsidie die nu weer stilgelegd dreigt te worden. Omdat het ook niet voldoet aan de criteria die wetenschappelijke fondsen stellen, dreigt dit project tussen wal en schip te vallen. Eén van de conclusies van het vooronderzoek naar de ontsluiting van handschriften was dat er in Vlaanderen zoveel achterstand bestaat ten opzichte van Nederland, dat een gezamenlijke aanpak voorlopig niet tot de mogelijkheden behoort. Ook ontbreekt in Vlaanderen een sturende centrale instelling, zoals de Koninklijke Bibliotheek en het Letterkundig Museum in Nederland. Er bestaan overigens wel plannen om het AMVC-Letterenhuis deze opdracht te verlenen.

Conclusies en aanbevelingen

Het beheer en de ontsluiting van Nederlandstalig geschreven erfgoed moet gezamenlijk gebeuren, vooral als dat gebeurt via de digitale media. Hiertoe zouden de Nederlandse en Vlaamse overheid in overleg met de betreffende instellingen een plan voor letterkundig erfgoed moeten uitwerken. Het SABIDO zou hierin een signalerende en adviserende rol moeten hebben.

Daarvoor moet wel aan verschillende randvoorwaarden worden voldaan:

- De Vlaamse/Belgische budgetten voor talig erfgoed zouden moeten worden verhoogd om een meer evenredige inbreng mogelijk te maken.
- Er zou in Vlaanderen een centrale instelling moeten zijn vergelijkbaar met de Nederlandse Koninklijke Bibliotheek en/of het Letterkundig Museum.

3.7 Leesbevordering

Sinds medio jaren tachtig neemt leesbevordering een belangrijke plaats in in het Nederlandse en Vlaamse beleid voor boek, literatuur en lezen. In het leesbevorderingsbeleid gaat het om alle soorten lezen als bron van informatie, kennisoverdracht en culturele participatie^{lv, lvi}. De doelstellingen van het leesbevorderingsbeleid zijn ‘meer en beter lezen’.

In navolging van Nederland heeft Vlaanderen recent ook een Stichting Lezen opgericht. De beleidsvoering voor leesbevordering ligt in Vlaanderen bij het Departement Cultuur. De Stichting Lezen verzorgt de ontwikkeling van nieuwe projecten en zorgt voor coördinatie, expertiseontwikkeling en onderzoek en organiseert grote landelijke projecten. De Nederlandse Stichting Lezen coördineert het leesbevorderingsbeleid en heeft vergelijkbare expertisetaken als de Vlaamse Stichting, maar beschikt over een groter eigen budget om te participeren in de ontwikkeling van instrumenten, onderzoek en andere coördinerende taken^{lvii, lviii}.

Gezamenlijk beleid

In de zomer van 2000 besloot het Comité van Ministers van de Taalunie, vanuit de vaststelling dat problematiek, doelstellingen en doelgroepen van leesbevordering sterke gelijkenis vertonen, dat een gezamenlijk Nederlands-Vlaams leesbevorderingsbeleid gevoerd moet worden op de volgende onderdelen: onderzoek, informatie en documentatie, deskundigheidsbevordering en projecten met een ‘landelijke’ uitstraling^{lix}. De Raad werd gevraagd om het veld te raadplegen en te adviseren over de invulling van het gezamenlijke beleid. Tijdens de in 2001 door de RNTL georganiseerde conferentie bleek dat er steun bestond voor gezamenlijk beleid en werd een groot aantal aanbevelingen en concretisering geformuleerd. Na advies van de Raad besloot het Comité om gezamenlijk leesbevorderingsbeleid een prominente plaats te geven in de nieuwe meerjarenbeleidsperiode en dat “*met ingang van 2002 het initiatief genomen zou moeten worden om de samenwerking tussen de Nederlandse Stichting Lezen, de betreffende Vlaamse instanties en de Taalunie uit te breiden naar de volgende terreinen*”^{lx, lxi}:

- beleid gericht op kinderen in de vóór- en voerschoolse leeftijd;
- beleid voor jongeren vanaf 12 jaar, met name in het beroepsonderwijs;
- een strategisch plan voor beleidsvoorbereidend onderzoek;
- een informatie- en documentatiesysteem voor onderzoek, expertise en voorbeeldprojecten.

Verder verzocht het Comité de Stichtingen Lezen om in overleg met de Taalunie de mogelijkheden voor gemeenschappelijk optreden maximaal te benutten. Het advies van de Raad zou daarvoor als leidraad moeten dienen.

De werkgroep sluit zich aan bij het eerder door de Raad ingenomen standpunt over leesbevordering: *“de Raad gaat ervan uit dat de omgang met het geschreven woord een belangrijke voorwaarde is voor de ontwikkeling van kennis, creatief denkvermogen en deelname aan de cultuur. Bovendien kan regelmatig lezen bij specifieke groepen ook bijdragen aan taal- en leesvaardigheid en daarmee indirect aan schoolsucces en maatschappelijke kansen. Een bloeiende leescultuur ziet de Raad dan ook als een zaak van algemeen belang die de continue zorg van de overheid verdient,^{»xii}.*

Hij moet echter vaststellen dat medio 2003 wel een begin is gemaakt met samenwerking, maar dat de ontwikkeling van gezamenlijk beleid nog niet van de grond is gekomen. Het besluit tot gezamenlijk beleid is nog niet geïmplementeerd in het ‘nationale’ leesbevorderingsbeleid of in de opdracht aan de beide Stichtingen Lezen, in de vorm van gezamenlijke doelstellingen, budgetten, of evaluatie. Deze stand van zaken is daarmee exemplarisch voor de geschiedenis van het gezamenlijke letterenbeleid. Er wordt een besluit genomen, maar dat wordt niet geïmplementeerd en heeft geen consequenties voor de bestaande werking. Ondanks goede voornemens en regelmatig overleg zijn hierdoor ook na bovengenoemd besluit aan beide zijden van de grens zeer vergelijkbare voorzieningen ontwikkeld. Dit is een gemiste kans omdat hier bij uitstek sprake is van een gemeenschappelijke problematiek, vergelijkbare doelstellingen en dezelfde beleidsprioriteiten. Expertisetaken als onderzoek, informatie en ontwikkeling van nieuwe instrumenten lenen zich bovendien goed voor een gezamenlijke aanpak. Juist een combinatie van inzichten en ervaringen kan hier een meerwaarde betekenen. Er is bovendien veel voor te zeggen om dit in Taalunieverband te doen. Zo kan immers ook samenhang met het onderwijs en met het sociaal taalbeleid worden aangebracht.

Sinds 1996 bestaat het Nederlands-Vlaams leesbevorderingsproject de Inktaap (tot 2001 de Jonge Gouden Uil). Dit project is opgezet naar het model van de Franse Jeune Prix Goncourt. Scholieren uit de hogere klassen van het secundair onderwijs lezen de bekroonde boeken van drie grote literaire prijzen, de AKO prijs, de Libris Literatuurprijs en de Gouden Uil, en kiezen daaruit hun eigen winnaar. De ervaringen met het project, dat als instrument voor literatuureducatie succesvol is, illustreren ook de noodzaak om bij gezamenlijke activiteiten vanuit gezamenlijke doelstellingen te werken. Als die doelstellingen niet worden geëxpliciteerd kan de zin van het project steeds om andere redenen in vraag worden gesteld.

Conclusies en aanbevelingen

Omdat de problematiek en doelstellingen van het leesbevorderingsbeleid zich bij uitstek lenen voor een gezamenlijke aanpak zouden de ambities voor gezamenlijk beleid veel groter moeten zijn. Gezamenlijke beleidsontwikkeling overlaten aan uitvoerende instellingen heeft weinig kans van slagen als dat niet expliciet tot de taken van die instellingen wordt gerekend.

- Het eerder door het Comité van Ministers genomen besluit over het gezamenlijk leesbevorderingsbeleid moet beter worden geïmplementeerd in de opdracht van de Nederlandse en Vlaamse Stichting Lezen en ook beter worden nageleefd door de Vlaamse beleidsvoerende instantie, waarbij de gezamenlijke onderdelen worden afgebakend, gezamenlijke budgetten worden vastgesteld en het leesbevorderingsbeleid als gezamenlijk beleid wordt geëvalueerd.
- In een gezamenlijk leesbevorderingsbeleid moet het accent liggen op expertisetaken als het concretiseren van doelstellingen, onderzoek, informatie, documentatie en de ontwikkeling van instrumenten en uitwisseling van expertise.

3.8 Informatie- en mediatiebeleid

Het beleid zoals tot nu toe beschreven, omvat eigenlijk twee aspecten van de boek- en leescultuur: enerzijds het aanbod gestimuleerd door het boekenmarktbeleid en het specifieke letterenbeleid en anderzijds de vraag, gestimuleerd door leesbevordering. Binnen die beleidsmatig onderscheiden deelgebieden bestaat echter nog een derde type activiteiten dat de werkgroep wat duidelijker naar voren wil brengen, namelijk die activiteiten die mediëren tussen het boekenaanbod en het lezerspubliek. Hiertoe kunnen behalve allerlei informatievoorzieningen over boek en lezen ook literaire manifestaties en schrijverslezingen^{lxiii} gerekend worden. In dat geheel vervullen openbare bibliotheken een belangrijke functie. Het lijkt de werkgroep zinvol om dergelijke activiteiten wat duidelijker af te bakenen, bij voorkeur onder de paraplu van een informatie- en mediatiebeleid dat erop gericht is dat lezers een geslaagde keuze kunnen maken uit het aanbod. Het belang van informatie en mediatie is immers de afgelopen jaren toegenomen. Het boekenaanbod is sterk gegroeid, terwijl een steeds kleiner deel van die boeken veel aandacht krijgt en hoge oplagen haalt.

Uit het oogpunt van Nederlands-Vlaamse integratie zouden informatie en mediators zoveel mogelijk op het hele taalgebied gericht moeten zijn. Nederlanders en Vlamingen hoeven uiteraard niet dezelfde boeken te lezen, maar gezamenlijke websites, informatie, festivals, prijzen enz. kunnen wel bijdragen aan een meer

gezamenlijk culturele ruimte. Bovendien zijn aparte informatievoorzieningen in het internettijdperk niet efficiënt. Wie via een zoekmachine een schrijver zoekt, komt op Nederlandse en Vlaamse websites terecht. Het gezamenlijk opzetten van dergelijke informatie kan daarom op termijn ook besparingen opleveren.

Websites

De websites over boek, literatuur en lezen, ook degene die met overheidsgeld gemaakt zijn, zijn niet Nederlands-Vlaams opgezet. Dat komt overigens niet alleen door een gebrek aan Nederlands-Vlaamse afstemming, maar ook omdat veel instellingen de ambitie hebben om zelf *de* literaire portaalsite op te zetten. Het gevolg is dat er zeer veel literaire informatiebronnen op het web staan waardoor het voor de gebruikers moeilijk is om door de bomen het bos te zien. De Taalunie zou het initiatief moeten nemen om in overleg met de makers van de websites het aanbod wat meer op elkaar af te stemmen. Nieuwe initiatieven waarmee overheidsgeld gemoeid is moeten zoveel mogelijk op het hele taalgebied worden gericht en op de vergaderingen van het Comité van Ministers worden geagendeerd.

De traditionele media

In het kader van dit rapport is rondvraag gedaan bij literaire journalisten en programmamakers. Redacteuren zeiden daarbij dat zij bij de keuze van te bespreken werken geen onderscheid maken tussen Nederlandse en Vlaamse boeken, maar zich alleen laten leiden door het belang van het boek. Het komt steeds vaker voor dat Vlaamse kranten een Nederlandse redacteur in dienst hebben voor de literaire bijlage en Nederlandse kranten een Vlaming^{lxiv}. Kranten en weekbladen uit Nederland en Vlaanderen nemen regelmatig bijdragen van elkaar over. Datzelfde geldt voor culturele radioprogramma's. Dit type samenwerking komt echter meestal tot stand via toevallige contacten. De Taalunie zou daarom initiatieven moeten nemen om de contacten tussen Nederlandse en Vlaamse mediatoren te intensiveren, bijvoorbeeld via stages, uitwisselingen en bijeenkomsten. Ook zou de Taalunie de mogelijkheid van een database met literaire publicaties en programma's en nieuwe initiatieven moeten onderzoeken.

Een noord-zuid boekenprogramma kan bijdragen aan het besef van een gezamenlijke literatuur en aan het gezamenlijke discours over literatuur en lezen. Nu er in het taalgebied opnieuw geen specifiek boekenprogramma is, zou door de overheden ingezet moeten worden op zo'n gezamenlijk programma.

Manifestaties

Bij de organisatie van literaire manifestaties wordt meer en meer samengewerkt door Nederlandse en Vlaamse instanties. De grens vormt bij dergelijke gezamenlijke initiatieven nog vaak een hindernis omdat subsidiebeslissingen niet gelijk lopen of niet afgestemd worden. De werkgroep vindt dat geen reden om de regelingen te

integreeren omdat manifestaties ook vaak stedelijke of lokale functies hebben. Er zou wel in Taalunieverband over gezamenlijke aanvragen overlegd moeten worden.

Prijzen

Literaire prijzen vervullen verschillende functies zoals publiciteit, erkenning en soms een flinke financiële steun voor de auteur, maar ze bieden ook een kwaliteitsindicatie voor het publiek. De reglementen van de grote, commerciële literaire prijzen in het taalgebied maken geen onderscheid tussen Nederlandse en Vlaamse auteurs. Bij de Grote Prijs der Nederlandse Letteren, de literaire oeuverprijs van Nederland en België samen, en als zodanig de enige, werd dat onderscheid tot voor kort impliciet nog wel gemaakt. De prijs wordt driejaarlijks uitgereikt, afwisselend aan het Nederlandse en Belgische hof. Sinds de oprichting van de prijs in 1956 bestond de ongeschreven regel dat de prijs afwisselend aan een Nederlandse en een Vlaamse auteur wordt toegekend. De werkgroep juicht het toe dat deze ongeschreven regel onlangs is losgelaten.

Schrijversoptredens

De Nederlandse Stichting Schrijvers School Samenleving (SSS) bemiddelt voor optredens van schrijvers bij scholen en andere maatschappelijke instellingen. In Nederland worden de schrijversoptredens meer dan in Vlaanderen opgevat als leesbevordering. In Vlaanderen verstrekt het Vlaams Fonds voor de Letteren de subsidies voor schrijverslezingen.

Stichting Schrijvers School Samenleving (SSS) is meer dan een boekingsbureau of subsidiegever. Zij maakt scholen attent op de wijze waarop zo'n bezoek leesbevorderend ingericht kan worden, wijst op samenwerking met de bibliotheek^{lxv} en wijst instellingen ook de weg naar minder bekende schrijvers. Daarmee biedt SSS ook tegenwicht tegen de ontwikkeling waarbij de aandacht vooral uitgaat naar een klein aantal actuele boeken en hun auteurs. De wijze waarop SSS de optredens van schrijvers op scholen benut voor het bevorderen van het lezen verdient navolging in Vlaanderen. Een Vlaams 'loket' van deze stichting, bijvoorbeeld bij het Fonds voor de Letteren of elders, maar met dezelfde manier van werken, zou volgens de werkgroep overwogen moeten worden. Dat zou gebruik moeten maken van de expertise die door SSS is opgebouwd, gecombineerd met gedegen kennis van het Vlaamse onderwijs en de werkwijze van Vlaamse auteurs bij optredens.

Een gezamenlijke schrijverslijst, waarin de te boeken auteurs worden gepresenteerd, zou kunnen helpen om scholen en andere instanties kennis te laten maken met minder bekende auteurs uit het eigen en andere deel van het taalgebied. In het verleden was zo'n gezamenlijke lijst niet mogelijk omdat het ministerie in Vlaanderen de schrijvers opnam in een algemene lijst met optredens voor verschillende kunstdisciplines.

Nu de subsidiëring voor lezingen van schrijvers is ondergebracht bij het Vlaams Fonds voor de Letteren dat hiervoor de 'lezingenlijsten' heeft opgesteld, is dat bezwaar weggevallen.

Conclusies en aanbevelingen

De Nederlandse en Vlaamse overheid zouden moeten overwegen om een gezamenlijk informatie- en mediatiebeleid voor boek, literatuur en lezen te ontwikkelen dat er op gericht is dat lezers geslaagde keuzes maken uit het grote boekenaanbod. Uit oogpunt van integratie en efficiëntie zouden informatie- en mediatiovoorzieningen op het hele taalgebied gericht moeten zijn en waar mogelijk gezamenlijk moeten worden opgezet.

- De Taalunie moet initiatief nemen om de samenhang tussen literaire websites te vergroten ten behoeve van de toegankelijkheid voor gebruikers.
- Het Comité moet erop toezien dat nieuwe initiatieven voor digitale informatie over literatuur en lezen moeten zoveel mogelijk voor het hele taalgebied worden opgezet en waar mogelijk gezamenlijk worden ontwikkeld.
- De Taalunie moet initiatieven nemen die de contacten tussen Nederlandse en Vlaamse literaire journalisten bevorderen.
- De Taalunie moet de mogelijkheden voor een database met literaire artikelen en programma's onderzoeken.
- Het is goed dat de ongeschreven regel om de Prijs der Nederlandse Letteren afwisselend aan een Nederlandse en een Vlaamse auteur uit te reiken, is losgelaten.
- De aanpak van Stichting Schrijvers School Samenleving voor schrijversoptredens verdient navolging in Vlaanderen. Dit is bijvoorbeeld te realiseren door een loket te openen in Vlaanderen.
- Er is aanleiding om de mogelijkheid van een gezamenlijke schrijverslijst opnieuw te onderzoeken.

4 GEZAMENLIJK BELEID EN DE OPERATIONALISERING ERVAN

Het Nederlands en het Vlaamse beleid voor boek, literatuur en lezen hebben een aparte ontwikkeling gekend. Zo werd een Vlaams cultuurbeleid pas mogelijk na het toekennen van de culturele autonomie in 1971, terwijl er in Nederland al een langere traditie was. Hoewel inhoudelijk dezelfde thema's domineerden, speelden lange tijd andere bestuurstradities en grote verschillen in budgetten een rol. Door de voortschrijdende Europese eenwording, de toegenomen federalisering van België en de sterke ontwikkeling die Vlaanderen heeft doorgemaakt, zijn de voorwaarden voor gezamenlijk beleid nu veel gunstiger dan ten tijde van het sluiten van het Taalunieverdrag.

Tegelijkertijd is ook de noodzaak tot een meer gezamenlijke aanpak groter geworden door de economische integratie in de uitgeverij, Europese regelgeving en de toegenomen samenwerking in de literaire velden. Bovendien hebben de actoren in het veld van boek, literatuur en lezen te maken met dezelfde voor deze sector ingrijpende ontwikkelingen als digitalisering, schaalvergroting, commercialisering en ontlezing. Een gezamenlijke aanpak kan de gedachtevorming over die onderwerpen verrijken en kan ook de taal en literatuur beter tot zijn recht doen komen in de internationaler wordende omgeving. Nieuw beleid moet daarom in principe gezamenlijk ontwikkeld worden. Omdat beleid niet alleen binnen de muren van een ministerie wordt gemaakt, moet tegelijkertijd in Taalunieverband gewerkt worden aan een meer gezamenlijk discours over deze vraagstukken. Hierbij kan goed gebruik gemaakt worden van de ervaringen die de Taalunie de afgelopen jaren heeft opgedaan met het doen schrijven van referentiekaders.

Dat Nederland en Vlaanderen deel uitmaken van gescheiden staatkundige en politieke eenheden leidt vanzelf tot verschillen in het politieke en culturele debat in eigen kranten en andere media en ook tot verschillen in wet- en regelgeving, bevoegdheden en organisatiestructuren. Gezamenlijk beleid voor boek, literatuur en lezen kan bijdragen aan een meer gezamenlijk discours over literatuur en lezen, maar kan en hoeft de culturele verschillen zeker niet op te heffen.

Als we de conclusies over de verschillende onderdelen overzien, valt op dat er op de meeste terreinen geen grote inhoudelijke of cultuurpolitieke belemmeringen zijn om het beleid gezamenlijk te voeren. Nederland en Vlaanderen voeren voor boek, literatuur en lezen in grote lijnen een vergelijkbaar beleid, met vergelijkbare doelstellingen en vergelijkbare instrumenten. Slechts in enkele gevallen spelen verschillen in de literaire cultuur een rol in de keuze om niet samen te werken. Daar waar het beleid wel geïntegreerd is (literair vertalen, taal, buitenlandse neerlandistiek) vormen inhoudelijke verschillen vrijwel nooit een breekpunt. Met uitzondering van literair erfgoed bestaan er geen onoverkomelijke verschillen in

budgetten meer. Meestal benaderen die de eenderde-tweederdeverhouding die doorgaans in Taalunieverband wordt gehanteerd.

Een aantal van de 'staatkundige' verschillen stelt wel grenzen aan de mogelijkheden voor gezamenlijk beleid:

- In sommige dossiers heeft de Vlaamse regering geen bevoegdheden (justitie, economische zaken) waardoor besluitvorming door het Comité van Ministers niet mogelijk is. Dit speelt bij de bestaande beleidsinstrumenten voor de boekenmarkt;
- De verschillende onderwijssystemen van Nederland en Vlaanderen kunnen een belemmering vormen voor de organisatie en uitvoering van leesbevorderingsactiviteiten voor scholen, maar zijn voor gezamenlijke beleids- en expertiseontwikkeling geen belemmering;
- De organisatie van het bibliotheekwerk is in Nederland meer verzakelijkt en meer gedecentraliseerd dan in Vlaanderen. Hierdoor heeft het Comité van Ministers soms minder mogelijkheden om gezamenlijk beleid te sturen. Wel kan het zo zijn dat Vlaamse bibliotheken in de toekomst meer van die Nederlandse voorzieningen gebruik zullen maken, wat op beperkte schaal ook al het geval lijkt te zijn.

Beleidsbeslissingen lopen in Nederland en Vlaanderen ook niet parallel.

Doelstellingen en budgetten worden niet gelijktijdig vastgesteld. Dit is regelmatig een belemmering gebleken voor afstemming van het beleid of voor samenwerking. Het verdient dan ook aanbeveling om voor de gezamenlijke terreinen de beleidscyclus van de Taalunie, die daarvoor juist is opgericht, te volgen.

Op veel terreinen zijn er wel kleinere en grotere praktische en organisatorische knelpunten. Ze vormen echter anders dan de voorgaande geen structurele belemmeringen. Er zijn allerlei verschillen in regelingen en werkwijzen die vaak juist het gevolg zijn van het feit dat ze apart zijn opgezet. De trefwoorden bij het catalogiseren zijn bijvoorbeeld net iets anders of de subsidiecriteria verschillen op een aantal punten. Deze knelpunten zijn in principe te overwinnen, maar voor uitvoerders van het beleid vormen ze vaak wezenlijke obstakels. Zij richten zich naar de eigen beleidsbepalende instantie waaraan zij verantwoording schuldig zijn. Het kan hen niet kwalijk genomen worden dat ze daarbij de voor die opdracht meest efficiëntie weg bewandelen met de minste praktische hindernissen. Het is duidelijk geworden dat die wegen, juist door de gescheiden opzet, vaak niet vanzelf samenkomen, maar min of meer parallel blijven lopen. Bovendien streven instellingen ook naar continuïteit van de eigen organisatie en naar een zekere autonomie. Dat is begrijpelijk, maar kan niet doorslaggevend zijn voor de vraag of gezamenlijk beleid wenselijk is.

Voor het integreren van bestaand beleid moeten daarom aanvankelijk weerstanden worden overwonnen en praktische bezwaren van allerlei aard worden weggenomen. Daarom is het nodig een langetermijnperspectief in te bouwen. Het integratieproces zou moeten beginnen met het gesprek over de algemene doelstellingen en aansluitend het ontwikkelen van gezamenlijke activiteiten en regelingen. Pas in tweede instantie moeten zaken als gezamenlijke uitvoering of het integreren van uitvoeringsorganisaties overwogen worden. De stappen zouden door de betrokken partijen zorgvuldiger moeten worden bepaald dan in het kader van dit rapport wenselijk is, waarbij ook evaluatiemomenten worden geëxpliciteerd.

Er zou begonnen moeten worden bij die onderdelen van het beleid waar de noodzaak het grootst is en de hindernissen het kleinst: leesbevordering, de bevordering van de literatuur buiten het taalgebied en het te ontwikkelen informatie- en mediatiebeleid. Het Comité zou zich ook op korte termijn uit moeten spreken over de wenselijkheid van gezamenlijke bevordering van de literatuur binnen het taalgebied. Voor het literair erfgoed zijn eerst maatregelen nodig in de randvoorwaardelijke sfeer. De (on)mogelijkheden van gezamenlijk bibliotheekbeleid voor literatuur en lezen verdienen verder onderzoek.

Operationalisering

Beleidsontwikkeling en vaststelling, advisering en controle

De Nederlandse Taalunie is in het leven geroepen om gezamenlijk beleid te voeren en beschikt hiervoor over een beleidsbepalend orgaan, het Comité van Ministers, een controlerend orgaan, de Interparlementaire Commissie, een adviesorgaan, de Raad voor de Nederlandse en Taal en Letteren, en een voorbereidend en uitvoerend orgaan, het Algemeen Secretariaat. De mogelijkheden van de Taalunie voor letterenbeleid worden nog onvoldoende benut. Gezamenlijk beleid zou moeten worden ondergebracht bij de Taalunie, waarbij het Comité van Ministers het beleid bepaalt en het beleid wordt voorbereid door het Algemeen Secretariaat, uiteraard in overleg met de Nederlandse en Vlaamse departementen zoals dat ook gebeurt bij de andere onderdelen van het Taaluniebeleid. Onderwerpen waarover gezamenlijk beleid niet mogelijk is, of waar sprake is van gezamenlijk én apart beleid, zouden moeten worden geagendeerd op de vergaderingen van het Comité van Ministers. Verder zou nagedacht moeten worden over de wijze waarop advisering en controle door resp. de RNTL en de IPC beter afgestemd kunnen worden met culturele raden en kamercommissies cultuur in Nederland en Vlaanderen.

Uitvoering

Het gezamenlijke beleid voor de taal en voor de buitenlandse neerlandistiek is ondergebracht bij het Algemeen Secretariaat van de Taalunie. Het Comité van Ministers dient te bepalen wie het gezamenlijke letterenbeleid uitvoert. In dit veld hebben zowel Nederland als Vlaanderen voor veel sectoren gekozen voor een gedecentraliseerde uitvoering. Het is niet nodig om die werkwijze te doorbreken bij gezamenlijk overheidsbeleid, maar het verdient wel de voorkeur om op termijn de uitvoering van dat beleid ook samen op te zetten, bijvoorbeeld in gezamenlijke fondsen en stichtingen, al dan niet met Nederlandse en Vlaamse 'loketten'. Als eenmaal een meer gezamenlijk beleid is ontwikkeld door het Comité, dan zou daarom wel overwogen moeten worden om ook de uitvoeringsinstellingen te integreren. Op de terreinen waar een sterke inhoudelijke samenhang bestaat met taalbeleid en buitenlandse neerlandistiek - zoals dat het geval is bij leesbevordering en de bevordering van de literatuur buiten het taalgebied - moet het Algemeen Secretariaat van de Taalunie als gelijkwaardige partner worden betrokken.

De werkgroep is ervan overtuigd dat nu, maar nog meer in de toekomst, de taal en letteren over het algemeen beter gediend zijn met gezamenlijke aanpak. Dat komt niet altijd vanzelf, zoals lange tijd gedacht is. Er moeten weerstanden en praktische bezwaren voor worden overwonnen en soms ook goed functionerende praktijken doorbroken. Dat vraagt om een actieve opstelling van het Comité van Ministers en van beide overheden. Daarom is het heel belangrijk dat Nederland en Vlaanderen de vraag beantwoorden op welke terreinen zij gezamenlijk willen optreden. De werkgroep hoopt daarvoor overwegingen te hebben aangereikt.

Geraadpleegde bronnen

- Anciaux, B. (2000a) Beleidsnota Letteren. Departement Cultuur, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Brussel: 2000.
- Anciaux, B. (2000b). Een beleid voor de bevordering van de leescultuur in Vlaanderen. Departement Cultuur, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Brussel: 2000.
- d'Ancona, drs. H. (1990) *Letterenbrief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur aan de Tweede Kamer der Staten- Generaal*, vergaderjaar 1989-1990, 20 928, nr. 4. 9 mei 1990.
- Appelman, M en A. van den Broek (2002). *Boek en Markt. Effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs*. Den Haag: CPB/SCP.
- Beleidsbrief Letteren. Vlaamse regering. Hugo Weckx. Vlaams Minister van Cultuur en Brusselse aangelegenheden. 19 februari 1993.
- Beleidsbrief Letteren 1996-1999, ingediend door de heer Luc Martens, Vlaams minister van Cultuur, Gezin en Welzijn. Kamerstuk 363 (1995-1996) – Nr. 1. 21 juni 1996.
- Besluit van het Comité van Ministers over leesbevordering*. Besluitenlijst 53e vergadering van het Comité van Ministers. Brussel/Den Haag, oktober 2000 (in te zien op: www.taalunieversum.org)
- Besluit van het Comité van Ministers over een gezamenlijk buitenlands letterenbeleid*. Besluitenlijst 55e vergadering van het Comité van Ministers. Breda, 8 oktober 2001. (in te zien op: www.taalunieversum.org)
- Besluit van het Comité van Ministers over het Raadsadvies Nederlands-Vlaams leesbevorderingsbeleid*. Besluitenlijst 55e vergadering van het Comité van Ministers. Breda, 8 oktober 2001. (in te zien op: www.taalunieversum.org)
- Besluit van het Comité van Ministers over gezamenlijke subsidieregelingen biografieën en startende schrijvers en vertalers*. 55e vergadering van het Comité van Ministers. Breda, 8 oktober 2001. (in te zien op: www.taalunieversum.org)
- Bibliotheek steekt grens over (2003). In: *De Gazet van Antwerpen*, 21.10.2003.
- Blom, O. (2002). Nederlandse literatuurkenners over de Vlaamse letteren. In: *De Standaard*, 29.10.2002.
- Boek.be (2002). *Jaarverslag 2001*. Berchem: Boek.be
- Boek.be (2003). *Jaarverslag 2002*. Berchem: Boek.be
- Breedveld, K. en A. van den Broek (red.) (2001). *Trends in de tijd. Een schets van recente ontwikkelingen in tijdsordering en tijdsbesteding*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2001.
- Brinkman, L. (1988) Nota Letterenbeleid. Den Haag: Sdu, 1988 (Tweede Kamer, vergaderjaar 1988-1989, 20928, nr.2).
- Dorleijn, G. De achterkant van de recente poëzie. De VSB Poëzieprijs 1993-2002. In: *Nederlandse Letterkunde* 2002/4: p.389-428.
- Dyck, P. Van. (2002). Het schrijven van geschiedenis. Het Vlaamse poëziedebat sinds Maximaal. In: *Nederlandse Letterkunde* 2002/4: p. 373-388.
- Freriks, K. (2003). En er wordt geen mossel genuttigd. De Vlaamse klassieken beleven een ongekende herwaardering. In: *NRC Handelsblad*, 24.01.2003.
- Gool, J. van (2002). Lezers en lasers. Lezen in het digitale tijdperk. Den Haag: NBLC.
- Graaff, W. de (2003). Vlaanderen kleeft zelf, maar hoe lang nog?. In: *Bibliotheekblad* 1, 2003, p. 10-12.
- Haarsma, D. (2002) De distributie in Vlaanderen anno 2002. In: www.boekblad.nl/dossier/Vlaanderen.
- Joris, G. en H. van de Pol (2002). *Titelbank*. Eindverslag van de eerste fase. 31 oktober 2002. Onderzoek in opdracht van het Overleg Nederlandstalige Uitgeverij en Boekhandel (ONUB).

Kamerstuk 1795 (2002-2003) –nr. 1. Hoorzitting met het Vlaams Fonds voor de Letteren betreffende het jaarverslag 2002. Verslag namens de Commissie voor Cultuur, Media en Sport uitgebracht door de heer Dany Vandenbossche.

KVB – Koninklijke Vereniging voor het Boekenvak (2002) Jaarverslag 2001, Amsterdam: KVB.

KVB - Koninklijke Vereniging voor het Boekenvak (2003). Jaarverslag 2002. Amsterdam: KVB.

Ministeries van Justitie en OCenW, *Brief van de Minister van Justitie en de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen over Auteursrecht, naburige rechten en nieuwe media*, Tweede Kamer 1998-1999, 26538, nr. 1

Ministerie van OCenW, *Cultuur en School*, Zoetermeer, 1996.

Ministerie van OCenW, *Cultuur als confrontatie. Cultuurnota 2001-2004*, Zoetermeer, 2000.

Ministerie van WVC, *Nota Cultuurbeleid 1993-1996. Investeren in cultuur*, Tweede Kamer 1991-1992, 22602, nr. 1.

NBLC (2001). Statistieken voor de Openbare Bibliotheken. NBLC, Den Haag: 2001.

Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds (2002). *Jaarverslag 2001*. NLPVF, Amsterdam.

Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds (2003). *Jaarverslag 2002*. NLPVF, Amsterdam.

Nederlandse Taalunie (1988). *Het Verdrag inzake de Nederlandse Taaluni 's-Gravenhage*: Nederlandse Taalunie/Staatsuitgeverij.

Nederlandse Taalunie (2003). *De Nederlandse Taalunie 2003-2007. De Taalgebruiker centraal*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Nederlands-Vlaams Centrum voor Europa in Brussel (2001). Commissie Cultureel Verdrag Nederland-Vlaanderen. Brussel, 30 november 2001.

Nuis, A. (2001). *Het boek en de Markt. Een pleidooi voor vrijheid door verkeersregels*. Amsterdam: KVB.

OCenW. Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen (1996). *Pantser of ruggengraat*. Cultuurnota 1997-2000, Zoetermeer: OCenW.

OCenW. Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen (2000). *Cultuur als confrontatie. Cultuurnota 2001-2004*. Den Haag: SDU.

OCenW. Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen (2002). *Cultuurbeleid in Nederland*. Den Haag: SdU.

OCenW. Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen (2003). *Bestedingsplan Letteren 2003*. Zoetermeer: OCenW.

Pots, R. (2000) *Cultuur, koningen en democraten: overheid en cultuur in Nederland*, Nijmegen: SUN.

Raad voor Cultuur (2003) *Cultuur, meer dan ooit*. Vooradvies Cultuurnota 2004-2007. Den Haag.

(RNTL) Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (2000). Brief over de Cultuurnota aan de heer F. van der Ploeg, 4 juli 2000.

(RNTL) Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (2000). Brief over de Nota Cultuur aan de heer B. Anciaux, Minister van Cultuur, Jeugd, Stedelijk Beleid en Brusselse aangelegenheden, 4 juli 2000.

(RNTL) Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (2001a). *Naar een gezamenlijk Nederlands-Vlaams leesbevorderingsbeleid*. Advies van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren.

(RNTL) Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (2001b). *Advies inzake het meerjarenbeleid 2003-2007 van de Nederlandse Taalunie*.

(RNTL) Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (2002). Advies inzake verticale prijsbinding voor boeken in Nederland en Vlaanderen. Den Haag.

Ruebens, G. (2003) *Bedrijfsdefinitie bibliotheken* (business definition). Brussel: VCOB, 1 april 2003, versie 4.

Sabido (2000) *Groeien Nederlandse en Vlaamse bibliotheken uit elkaar? Inventarisatie van divergentie en convergentie, bevindingen en aanbevelingen*. Antwerpen 2000.

Saedeleer, M. de (2002) *De Stichting Lezen Vlaanderen, een opdracht*. Lezing uitgesproken tijdens de persconferentie bij de installatie van de Stichting Lezen Vlaanderen op 19 september 2002.

Smeets, R. in samenwerking met de Werkgroep Europa van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (2002). *Naar een samenhangend taalbeleid voor het Nederland vanuit Europees perspectief*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Stichting Fonds voor de Letteren (2002). *Jaarverslag 2000 en 2001*. Fonds voor de Letteren, Amsterdam.

Stichting Fonds voor de Letteren (2003). *Jaarverslag 2002*. Fonds voor de Letteren, Amsterdam.

Stichting Schrijven (2002). *Nederland schrijft*. In: *Jaarverslag 2001* Stichting Schrijven. Amsterdam

Verdaasdonk, H. (2003). De auteur als a-merk: de vloeiende grenzen tussen cultuur en commercie. In *Boekman*, 15 maart 2003, nr. 55: p 37-42.

Verslag van een mondeling overleg van de vaste Commissie voor welzijn en cultuur. Tweede Kamer, vergaderjaar 1989-1990, 20 928, nr. 6

Vlaams Fonds voor de Letteren (2002). *Jaarverslag 2001*. Berchem, 2002.

Vlaams Fonds voor de Letteren (2003). *Jaarverslag 2002*. Berchem, 2003.

Vullings, J (2002). 'Het blijft een spektakel'. De leeskringcultuur wars van bevoogding. In: *Vrij Nederland* 13 juli 2002.

Noten

ⁱ Nederlandse Taalunie (2003). En: RNTL (2001b).

ⁱⁱ De RNTL kan gevraagd en ongevraagd adviezen uitbrengen aan het Comité van Ministers. Het Comité van Ministers, dat doorgaans bestaat uit de bewindslieden voor cultuur en onderwijs uit Nederland en Vlaanderen, stelt het beleid van de Taalunie vast. Het Algemeen Secretariaat van de Taalunie voert het beleid uit en bereidt het beleid voor. Het doet dat in overleg met Nederlandse en Vlaamse ambtenaren. De vergaderingen van het Comité van Ministers worden voorbereid in het Voorbereidend Overleg (VO) van Nederlandse en Vlaamse ambtenaren en medewerkers van de Taalunie. De Interparlementaire Commissie (IPC), waarvan Nederlandse en Vlaamse volksvertegenwoordigers en senatoren lid zijn controleren het beleid. De werkgroep bestond uit de raadsleden Rik van Gorp (voorzitter werkgroep), Sjaak Kroon (voorzitter RNTL tot 17-3-2003), Annick Schramme (voorzitter RNTL vanaf 17-3-2002), Connie Verberne (lid RNTL), Ralf Grüttemeier (lid RNTL), Anna Luyten (lid RNTL) Jef van Gool (Vereniging NBLC, oud-lid RNTL). Karlijn Piek (secretaris RNTL) voerde het secretariaat van de werkgroep. Ellen Fernhout van het Algemeen Secretariaat van de Taalunie woonde enkele vergaderingen bij. Jozef Deleu (oud lid van de RNTL) heeft de vergaderingen na de eerste bijeenkomst niet meer kunnen bijwonen wegens andere werkzaamheden.

ⁱⁱⁱ Nederlandse Taalunie (1988).

^{iv} Anciaux (2000a). Overigens heeft de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (RNTL, 2000) naar aanleiding van deze nota en de bijna gelijktijdig verschenen Nederlandse Cultuurnota *Cultuur als confrontatie*, waarin geen melding werd gemaakt van dergelijke voornemens, geadviseerd om de beleidsvoornemens beter op elkaar af te stemmen.

^v Informatie Departement Cultuur van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

^{vi} Met de oprichting van het Vlaams Fonds voor de Letteren in 1999, het Vlaams Centrum voor Openbare Bibliotheken (VCOB) in 2000 en de Stichting Lezen in 2002.

^{vii} Zie bijvoorbeeld: Blom (2002) en Freriks (2003).

^{viii} Zie ook Smeets (2002).

^{ix} In Taalunieverband wordt doorgaans de verhouding 2/3 Nederland – 1/3 Vlaanderen gehanteerd op basis van het aantal sprekers van het Nederlands. De budgetten voor literatuurbevordering benaderen die verhouding. Het Vlaams Fonds voor de Letteren had in 2003 een budget van 4,235 miljoen euro te besteden om zijn taken uit te voeren. In Nederland hebben diverse instanties voor vergelijkbare opdrachten gezamenlijk een budget van zo'n 10,8 miljoen euro. Voor 2004 is voor het Vlaams Fonds een vermindering van het budget voorzien: het budget vermindert tot 3,358 miljoen euro. Vanwege de voorgenomen bezuinigingen zijn de Nederlandse budgetten voor 2004 nog onduidelijk. Bronnen: Vlaams Fonds voor de Letteren, Berchem en OcenW (2003).

^x Met 'landelijk' wordt in dit geval bedoeld het beleid van de Nederlandse en Vlaamse overheid, als onderscheid met het beleid van lagere overheden. De werkgroep heeft overwogen of ook literatuuronderwijs en literatuurwetenschap onderwerp zouden moeten zijn van het advies. Hoewel beide een niet te onderschatten bijdrage leveren aan het literaire landschap heeft de werkgroep ervoor gekozen om ze niet te behandelen. Literatuuronderwijs en literatuurwetenschap worden mede beïnvloed door de specifieke kenmerken van het onderwijs- en wetenschapsbeleid. De behandeling daarvan zou in het kader van dit advies te ver voeren.

^{xi} 10.000 in Nederland (exclusief herdrukken en inclusief zo'n 3.000 vertaalde boeken) en 6.000 in Vlaanderen. Traditioneel wordt in het boekenvak een onderscheid gemaakt tussen algemene boeken, wetenschappelijke boeken en studieboeken. Zo'n zestig procent van de nieuw verschenen boeken in Nederland is bestemd voor een algemeen publiek. Ongeveer 2.000 daarvan is fictie, ca. 1200 zijn kinderboeken. Bronnen: Nuis (2001) en Boek.be

^{xii} In Nederland waren er in 2001 472 zelfstandige bibliotheken met in totaal 1003 vestigingen (bijna elke gemeente). In dat jaar waren er bijna 3,9 miljoen leden, waarvan 1,85 miljoen jeugdleden. Samen waren deze goed voor een kleine 119 miljoen uitleningen van boeken (NBLC, 2001). In Vlaanderen waren er begin 2003 304 hoofdbibliotheken met 800 vestigingsplaatsen (Ruebens, 2003). In 2001 was ruim een kwart van de Vlamingen lid van de Openbare Bibliotheek. Driekwart daarvan is lid van de jeugdbibliotheek (De Saedeleer, 2002). In Nederland is de laatste jaren het aantal bibliotheekleden en boekuitleningen gedaald. In Vlaanderen zijn die juist gestegen.

De boekhandel in Nederland kent een veel fijnmaziger spreiding dan in Vlaanderen. Nederland heeft 1572 erkende/geregistreerde boekhandels, waarvan 1165 hoofdbedrijven, 378 filialen en 29 kiosken. (Zie: KVB 2003). De Vlaamse boekverkopersbond VBB telt ca. 135 leden die samen 240 winkels uitbaten (Bron: Vlaamse Boekverkopersbond).

^{xiii} Hieronder zijn ook verschillende grote evenementen met een 'landelijke' uitstraling die kunnen rekenen op duizenden deelnemers en bezoekers, zoals de Boekenweek, de Kinderboekenweek, de Vlaamse Boekenbeurs, de Gedichtendag, de Nachten, Wintertuin, Crossing Border (bij de laatste vier wordt tussen Nederlands-Vlaamse organisatoren samengewerkt), BulkBoeks Dag van de Literatuur, Poetry International, Zuiderzinnen en het Groot Beschrijf. De opsomming is niet uitputtend.

^{xiv} De literaire agenda van een willekeurige week in 2002 toont een overweldigend aanbod aan literaire activiteiten. In de week van 12-19 december 2002 kon de literatuurleefhebber deelnemen aan ruim honderd literaire activiteiten: manifestaties, evenementen, lezingen, tentoonstellingen, op boeken gebaseerde films (in de bioscoop en op televisie) en theatervoorstellingen (zie www.letteren.nl). In de agenda's zijn ook grotere Vlaamse evenementen opgenomen. Men mag echter aannemen dat het werkelijke aanbod nog veel groter is. De Nederlandse Stichting Schrijvers School Samenleving sloot in 2002 bijvoorbeeld 4.716 contracten af voor optredens van schrijvers op scholen, in bibliotheken en op festivals, waarvan 187 contracten met Vlaamse auteurs (bron: Stichting Schrijvers School Samenleving, Amsterdam).

^{xv} In 2001 is er in Nederland voor 446.316 euro aan literaire prijzen uitgereikt. OCenW (2002), p. 153.

^{xvi} Uit onderzoek van Biblion en Vrij Nederland (Vullings, 2002), blijkt dat er in Nederland zo'n 5.000 leeskringen actief zijn met elk gemiddeld 11 leden. Deze leeskringen zijn goed voor ruim 1% van de boekenverkoop. In Vlaanderen konden leeskringen in 2002 subsidie ontvangen voor professionalisering van hun begeleiding. Dit leidde tot ca. 240 aanvragen voor het voorjaar van 2003. De leeskringen tellen gemiddeld 10 leden. Dit betekent dat op zijn minst 2.400 Vlamingen en 55.000 Nederlanders op regelmatige basis in georganiseerd verband boeken lezen en daar met anderen over praten. Waarschijnlijk zijn het er, met name in Vlaanderen, in werkelijkheid nog veel meer.

^{xvii} Uit onderzoek van Stichting Schrijven en het Nipo in 2001 bleek bovendien dat een miljoen Nederlanders regelmatig zelf literaire teksten schrijft. Een kwart van deze schrijvers heeft de ambitie om te publiceren (Stichting Schrijven, 2002).

^{xviii} In 2002 honoreerde het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds 149 subsidieaanvragen voor de vertaalkosten van Nederlandstalig literair werk naar andere talen en het Vlaamse fonds subsidieerde in dat jaar 33 vertalingen.

^{xix} Bestsellerlijsten van kranten, weekbladen en boekhandelsketens zijn overigens niet altijd volledig betrouwbare indicaties voor de boekenmarkt (Zie Verdaasdonk, 2003).

^{xx} Evenals de Nederlandse Raad voor Cultuur. Zie: Raad voor Cultuur (2003).

^{xxi} Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau blijkt dat de tijd die de Nederlander aan het lezen van boeken, kranten en tijdschriften besteedt sinds de jaren '60 gestaag is afgenomen. In 1975 besteedde de Nederlander gemiddeld 6,1 uur per week aan het lezen van gedrukte media, in 2000 was dat nog 3,9 uur. De tijd voor het lezen van boeken daalde tussen 1995 en 2000 relatief sterker dan voor andere gedrukte media. Deze daling in tijdsbesteding aan gedrukte media komt vooral voor rekening van gedaalde deelnamecijfers (degenen die wel lezen, besteedden daar ongeveer evenveel tijd aan als in 1995). Gingen in eerdere decennia vooral jongere generaties en lager opgeleiden minder boeken lezen, tussen 1995 en 2000 kwam de vermindering met name voor rekening van mensen ouder dan 35 jaar (Breedveld en Van den Broek, 2001). Uit onderzoek van de Europese Commissie is gebleken dat in 2001 60% van alle Belgen geen enkel boek heeft gelezen. De Saedeleer (2002).

^{xxii} Hier wordt film in algemene zin bedoeld. Voor in Nederland en Vlaanderen geproduceerde films bestaat ook overheidssubsidie.

^{xxiii} De vijftig beste verkochte boeken zorgden voor bijna 9 procent van de verkoop en de vierentwintig best verkochte voor 6,25 procent. Van Gool (2002), p. 121/122.

^{xxiv} PCM, Weekbladpersgroep (WPG) en Veen, Bosch en Keuning. In 1995 waren er nog 75 onafhankelijke uitgeverijen, in 2001 nog 60. Van Gool (2002), p. 120.

^{xxv} De Vlaamse boekverkopersbond VBB heeft 135 leden die samen 240 winkels uitbaten. Hiervan zijn 40 onafhankelijke boekhandels waarvan de meesten verenigd zijn in de inkooporganisatie Co-Libro. Drie ketens zijn lid, namelijk de FNAC, CLUB en Standaard Boekhandel. Deze drie vertegenwoordigen 90 winkels, waarvan Standaard er 80 heeft.

^{xxvi} Haarsma (2002).

^{xxvii} Van Gool (2002), p. 120/121.

-
- ^{xxviii} In Nederland zijn ongeveer 500 erkende uitgevers. Op elke 10.000 inwoners is er een boekhandel. Nuis (2001).
- ^{xxix} De Vlaamse Uitgevers Vereniging had in 2002 113 leden, waarvan 67 algemene uitgevers en 12 kinderboekenuitgevers. In Vlaanderen is er een boekhandel op 25.000 inwoners. Bron: Vlaamse Uitgevers Vereniging 2002.
- ^{xxx} Appelman en Van den Broek (2002).
- ^{xxxi} In 2000 was vijf procent van de bestlopende boektitels goed voor 56 procent van alle jaarlijks door boekverkopers ingekochte titels. Raad voor Cultuur (2003).
- ^{xxxii} RNTL (2002).
- ^{xxxiii} Blijkens het rapport *Groeien Nederlandse en Vlaamse openbare bibliotheken uit elkaar?* (Sabido, 2000) besteedt de Nederlandse overheid een kleine 384 miljoen euro aan het openbare bibliotheekwerk (incl. Provinciale Bibliotheekcentrales) en de Vlaamse overheid zo'n 128,87 miljoen euro (excl. Provinciale netwerken en het VCOB). Dit is respectievelijk 25,36 en 21,47 euro per inwoner. De cijfers zijn van enkele jaren geleden en daarom indicatief.
- ^{xxxiv} Van iedere negen boeken die in Nederland worden gelezen, zijn er acht geleend uit de bibliotheek. Sinds bibliotheken in Nederland voor de uitleningen een auteursrechtelijke vergoeding betalen, is het gevoel van oneerlijke concurrentie daarover bij uitgevers en schrijvers sterk afgenomen.
- ^{xxxv} De regionale en provinciale instellingen van het bibliotheekwerk worden hier niet besproken.
- ^{xxxvi} De rol van Sabido komt nog terug bij de bespreking van het literair erfgoed.
- ^{xxxvii} Sabido (2000).
- ^{xxxviii} Bibliotheken laveren bij de collectievorming tussen de vraag van het publiek, waar bibliotheken zich de laatste jaren bij collectievorming meer op zijn gaan richten, en het doel een brede afspiegeling te bieden van het boekenaanbod. Na de herstructurering van het Nederlandse bibliotheekwerk worden overigens ook regionale specialisaties op onderdelen van de collectie mogelijk.
- ^{xxxix} De Graaff (2003), p. 10-12.
- ^{xl} Het gaat hier om auteurs van literaire fictie, non-fictie, kinder- en jeugdliteratuur, drama. In Vlaanderen is ook een regeling voor de ondersteuning van auteurs van stripboeken en stripproducties. Het Vlaams Fonds heeft ook regelingen voor stripmanifestaties en voor literaire verenigingen en genootschappen.
- ^{xli} OCenW (2002), p. 273.
- ^{xlii} Het Vlaamse Fonds beheert ook de subsidies voor literaire lezingen en manifestaties. In Nederland worden die verstrekt door resp. Stichting Schrijvers School Samenleving en het Ministerie van OCenW. De schrijverslezingen en de literaire manifestaties worden behandeld in § 3.8 omdat de werkgroep hun functie opvat als intermediair tussen literatuur en publiek.
- ^{xliii} Anciaux (2000).
- ^{xliiv} Vlaams Fonds voor de Letteren (2001).
- ^{xlv} Aan de gezamenlijke regelingen lag een besluit van het Comité van Ministers van de Taalunie ten grondslag. Zie: besluit van het Comité van Ministers over gezamenlijke subsidieregelingen biografieën en startende schrijvers en vertalers (2001).
- ^{xlvi} vgl. Van Dycken Dorleijn (2002): p. 379 en 428.
- ^{xlvii} Onder meer door de Nederlandse vaste kamercommissie voor cultuur. (Zie: Verslag van een mondeling overleg van de vaste Commissie voor welzijn en cultuur (1989-1990).
- ^{xlviii} Een deel van het instrumentarium (vertalershuis, bilaterale akkoorden, een aantal manifestaties) is nog in handen van het departement Cultuur.
- ^{xlix} RNTL (2001).
- ¹ Zie: besluit van het Comité van Ministers over een gezamenlijk buitenlands letterenbeleid (2001). Hier wordt gerefereerd aan de brieven van 6 maart 2002 en 13 januari 2003 over de samenwerking tussen het Vlaams Fonds voor de Letteren en het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, gericht aan respectievelijk het Comité van Ministers en de Algemeen Secretaris van de Taalunie.

ⁱ Hieronder wordt verstaan: vertalers die uit het Nederlands in een buitenlandse taal vertalen.

ⁱⁱ Hiermee wordt bedoeld op de volgende activiteiten:

- De fondsen organiseren jaarlijks verschillende grotere en kleinere buitenlandse manifestaties.
- Er is met steun van het NLPVF een literatuurgeschiedenis ontwikkeld voor het Franse taalgebied. Met subsidie van de Nederlandse Taalunie wordt een literatuurgeschiedenis ontwikkeld voor het Duitse taalgebied. De volgende geschiedenis zal voor het Engelse taalgebied zijn.
- De Universiteit van Wenen heeft in de Dokustelle en het coördinatiepunt Nederlandstalige literatuur al een goede aanzet gegeven met een website om studenten neerlandistiek en het geïnteresseerde buitenlandse publiek te informeren over Nederlandstalige literatuur.
- In het BIMILI-project worden met steun van de fondsen klassieken uit de Middelnederlandse letterkunde in Duitse vertaling uitgebracht, met daarbij informatie over de achtergronden en een toelichting op de tekst. Overwogen zou moeten worden of binnen het bestaande beleid een speciaal programma voor het vertalen en uitbrengen van de Nederlandse klassieken mogelijk is. Tot nu toe is het succes in het buitenland vooral een succes van recente literatuur geweest. In dat verband valt ook te denken aan een actief en systematisch beleid voor bloemlezingen voor verschillende gebruikers (algemeen, schoolonderwijs, universitair onderwijs). Een voorbeeld met betrekking tot poëzie is de tweetalige Duits-Nederlandse poëziebloemlezing van Lothar Jordan e.a., waar reeds aan wordt gewerkt

ⁱⁱⁱ Nederlands-Vlaams Centrum voor Europa in Brussel (2001): p. 5.

^{iv} Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven

^{lv} d' Ancona (1990).

^{lvi} Anciaux (2002).

^{vii} De budgetten voor leesbevordering in 2003 waren voor Nederland: 2.243000 euro werkings- en projectenbudget Stichting Lezen (dit bedrag is exclusief activiteiten die meerjarig ge subsidieerd worden in het kader van de cultuurnota (OcnW: 2003). In Vlaanderen was in dat jaar 669.000 beschikbaar voor Stichting Lezen en 219.000 euro voor projecten. Het projectenbudget was exclusief 56.000 euro voor de begeleiding van leeskringen. Deze laatste regeling is halverwege 2003 afgeschaft. (Bron: dep. Cultuur, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap).

^{viii} Cultuurparticipatieprojecten worden in het taalgebied steeds meer op lokaal niveau ontwikkeld, zij het wel binnen landelijk vastgestelde kaders. In Vlaanderen gebeurt dit in het kader van het Decreet lokaal cultuurbeleid en in Nederland in het kader van het Actieplan Cultuurbereik. Openbare Bibliotheken wordt daarin een belangrijke rol toebedeeld.

^{lix} Besluit van het Comité van Ministers over leesbevordering (2000).

^{lx} RNTL (2001a).

^{lxi} Besluit van het Comité van Ministers over het Raadsadvies Nederlands-Vlaams leesbevorderingsbeleid (2001).

^{lxii} RNTL (2001a): p. 4.

^{lxiii} In Vlaanderen en Nederland resp. opgevat als literatuurbevordering en leesbevordering.

^{lxiv} Een aantal van die redacteurs heeft overigens de opdracht het Vlaamse boekenaanbod te volgen (!).

^{lxv} Die ongeveer een derde van de activiteiten afneemt.